

خانم مریم هاشمی / استاد و پژوهشگر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

عنوان: بررسی پارادایم‌های حقّ عبودیت و بندگی در نهج البلاغه

چکیده:

یکی از وجهه‌های عالی و روابط عابدانه و عاشقانه انسان، حق بندگی‌اش در برابر خداوند سبحان و ذات احدیت است، حقی که از ضروری‌ترین پایه‌های زندگی است و انسان در این زندگی مادی و دنیوی بدون آن قادر به تأمین سعادت خویش نمی‌باشد؛ بر این اساس، اعتقاد مسلمانان شیعه ائنا عشریه بر این است که کامل‌ترین پارادایم‌های حقّ عبودیت و بندگی را می‌توان بعد از سیره حضرت رسول (صلی‌الله‌علیه‌وآله)، در سیره عملی حضرت امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) و سایر ائمه هدی (علیهم‌السلام) استخراج کرد؛ زیرا به عنوان نمونه، تأکید اصیل در نیایش و بندگی بر چارچوب توحید در قول و کردار مبتنی است؛ بدین سان جهت تاسی به الزامات در اسلام و اجرای عملی آن در جامعه اسلامی عصر حاضر، نگارنده در این مقاله سعی نموده است شاخص‌های عبودیت و بندگی را از منظر حضرت علی (علیه‌السلام) بررسی نماید.

بنابراین با عنایت به این که نگاه امام علی (علیه‌السلام) روح حاکم بر این مقاله است شاخص‌های این عبودیت، نزد ایشان با تکیه بر روش تحلیلی توصیفی، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

کلیدواژه‌ها: پارادایم، عبودیت، اصول بندگی، امام علی (علیه‌السلام)، نهج‌البلاغه

خانم فاطمه احمدی / استاد حوزه و محقق

عنوان: شاخصه‌های حق و راهکارهای حق‌گزاری در نهج البلاغه

چکیده:

در این نوشتار، ویژگی‌های حق و راهکارهای حق‌گزاری در نهج البلاغه مورد بررسی و واکاوی قرار گرفته است.

در بخش اول، به بیان اختصاصات و شاخصه‌های حق پرداخته شده که عبارتند از: «دارای منشأ الهی»، «بی‌نشانه»، «دوسویه»، «در وصف آسان و در عمل دشوار»، «مشوب به باطل»، «مقابل باطل و اهل باطل»، و «گرفتنی».

و در بخش دوم تحقیق، راهکارهایی کاربردی و عملیاتی برای حق‌گزاری، از منظر امام حق طلبان (علیه‌السلام) در نهج‌البلاغه بیان گردیده که عبارتند از: «شناخت حق»، «استعانت از ذات خداوند»، «ملازمت با پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و خاندان او (علیه‌السلام)»، «جهاد و جدیت»، «معاد اندیشی»، «صبوری و مدارا»، «همبستگی و همیاری»، «پرهیز از سازشکاری و مدهانه» و «پرهیز از هوای نفس».

ضرورت این پژوهش از آنجا است که بسیاری از حقوق به دلیل مجهول بودن، یا به دلیل غفلت از آگاهی نسبت به روش احقاق آنها، تضییع می‌گردند، از این رو با پی بردن به ویژگی‌های حق و دانستن راهکارهای حق‌گزار، آنهم از آبخور برترین مجرای فیض حق که خود، محور بلکه اصل الحق است، پیمودن این مسیر، بسیار هموارتر خواهد بود.

کلید واژه‌ها: حق، حقوق، حق‌گزار، راهکار، نهج البلاغه.

سیده شهر بانو سلیمانی / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق مرگ در نهج البلاغه

چکیده:

در این تحقیق حقوق مرگ در نهج البلاغه بررسی شده است. از میان مجموعه حقوقی که انسان دارد، حق حیات به عنوان یکی از حقوق اساسی او مطرح می باشد که رابطه ای بسیار تنگاتنگ با مرگ دارد. مرگ نیز چون حیات، حقی است که خداوند تعالی نسبت به انسان بر خود فرض کرده و انسان نیز متقابلاً باید وظایفی را در قبال آن مراعات نماید تا در هنگام مرگ با خیالی آسوده و به آسانی از این جهان رخت برکند. مجموعه ای این وظایف، تحت عنوان کلی «حقوق مرگ» نام گذاری شده است که عبارتند از: یادآوری مرگ و عبرت از مرگ گذشتگان، نزدیک پنداشتن مرگ و آمادگی برای آن، غنیمت شمردن فرصت برای توبه، تقوا پیشگی و انجام کار خیر، پرهیز از دنیا پرستی و مراقبت در مال اندوزی، شتاب در انجام وصیت، اشتیاق به شهادت و عدم آرزوی مذموم مرگ. با سیری هرچند کوتاه در نهج البلاغه، بر هر کسی روشن می شود که حضرت چقدر به مسأله ای مرگ، اهمیت آن و اثراتش بر عملکرد انسان در زوایای مختلف این زندگی دنیوی پرداخته است. از طرفی حضرت لحظات آخر عمر انسان و دگرگونی احوال او را چنان توصیف می نماید که گویا خود ایشان در جوار فرشته ای مرگ، آن لحظات را بارها و بارها تجربه نموده است.

اولین و مهم ترین نکته در این بحث، این است که انسان مرگ را که بسیار به او نزدیک است همواره به یاد آورد و آن را دور نپندارد، فرصت ها را غنیمت شمرده، از گناهان پیشین توبه کند و سبک بارانه به سوی مرگ قدم بر دارد. به انجام اعمال صالح پرداخته و توشه ای تقوا که بهترین توشه ای این سفر است، برای خود مهیا سازد. اگر حقیقتاً تمامی این موارد را رعایت کند، پس مشتاقانه به سوی مرگ می شتابد تا به لقای پروردگارش نایل آید.

کلید واژه ها: حق، تکلیف، مرگ، نهج البلاغه

زهرا دمیرچلی، زهرا میرزاجانی / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: حق زبان در نهج البلاغه

چکیده:

در دین مبین اسلام یکی از مهم‌ترین آموزه‌ها؛ رعایت حقوق توسط مسلمین است که این حقوق شامل حق خداوند بر انسان، حق دیگران بر انسان و حق خود انسان بر خویش است. از مهم‌ترین حقوقی که انسان نسبت به خود دارد، رعایت حق زبان است. زبان ساده‌ترین عضو بدن است که در اختیار انسان قرار داده شده است و با توجه به وسعت کم تأثیرات بسزایی دارد.

لذا دانستن حقوق زبان و رعایت آن می‌تواند سبب سعادت دنیوی و اخروی انسان شود. بنابراین در این مقاله به بررسی معنای حق، تأثیرات هوای نفس و وساوس شیطانی بر زبان، آگاهی از گناهان زبان، نقش زبان در مسیر سیر و سلوک، رابطه‌ی زبان با قلب و ایمان، حق زبان در آیات قرآن، روش‌های کنترل زبان، فواید و مضراتی که زبان ممکن است داشته باشد، تأثیراتی که در قلب و روح انسان می‌گذارد، با توجه به سخنان امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) و امام سجاد (علیه السلام) بیان شده است.

زبان نقش مهمی در تهذیب اخلاق و پاکسازی روح و جان آدمی از رذایل اخلاقی دارد و با اصلاح زبان می‌توان اخلاق خویش را اصلاح کرد. کسانی که در مسیر سیر و سلوک گام برداشته‌اند، نخستین راه سیر و سلوک را اصلاح زبان می‌دانند که گذر از آن انسان را به تقوا و قرب الی الله می‌رساند. زبان در ایمان انسان نقش دارد؛ گناهان زبان تاریکی قلب را به همراه دارد و از درخشش نور ایمان جلوگیری می‌کند. (زبان در دلشکستگی، کدورت، نفاق و ... تأثیرات بسزایی دارد.) و بالعکس تقویت ایمان باعث نورانیت قلب و اصلاح زبان می‌شود.

کلید واژه‌ها: حق، زبان، نهج البلاغه.

شمس السادات غفاری / حوزه علمیه فاطمیه چیدر

عنوان: حقوق رهبری و پیامدهای عدم رعایت آن

چکیده:

مساله رهبری امت اسلامی پس از پیامبر (صلی الله علیه و آله) که از آن به امامت امت یاد می شود از بنیادی ترین مسائل اندیشه اسلامی است. این مسئولیت در زمان غیبت کبری برعهده فقهای جامع الشرایطی که دارای صفات فقاہت و اجتهاد و عدالت و تقوا و... هستند نهاده شده است. که اطاعت از ایشان بر افراد و آحاد جامعه واجب و ضروری است. بر همین اساس در این مقاله به حقوق رهبری از نگاه امیرالمومنین علی (علیه السلام) و نهج البلاغه پرداخته شده است.

از جمله حقوق رهبر بر مردم، وفاداری بر بیعت، اطاعت و فرمانبرداری، بسیج نیروها برای جنگ و جهاد و... است. که در نتیجه رعایت آن، الفت و مهربانی، عزت و سربلندی دین و مسلمانان، عمل به دین و قوانین آن، برپایی عدالت، اجرای صحیح احکام و امیدواری برای بقای حکومت را شاهد خواهیم بود. لذا اگر روزی مردم از رهبر و والی خود اطاعت نکنند و حقوق مربوط به ایشان را رعایت ننمایند، در این صورت اختلاف آراء و عقاید زیاد شده و جور و ستم و نشانه های آن افزایش و فساد و تباهی در دین رواج یافته و آداب و سنت های درست متروک مانده و به دنبال آن هوی و هوس در جامعه زیاد و احکام شرع تعطیل می شوند.

کلیدواژه: حق ، حقوق، رهبر، والی ، پاسداشت

راضیه خوانساری / حوزه علمیه فاطمیه چیدر

عنوان: حق عبادت خداوند در نهج البلاغه

چکیده:

در این مقاله حق عبادت خداوند در نهج البلاغه مورد بررسی قرار گرفته است. یکی از مهم‌ترین مباحث اخلاقی بحث حقوق می باشد و در این میان حقوق خداوند به خاطر جایگاه ویژه‌ی ارتباط بنده با خدای متعال از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، این مقاله قصد دارد پاسخگوی این سوالات باشد که جایگاه حقوق خداوند در بین سایر حقوق کجاست؟ وجه تمایز حقوق خداوند با دیگر حقوق متقابل چیست؟! مهم‌ترین حق خداوند کدام است؟! برای پاسخگویی به این سوالات قرآن کریم، نهج البلاغه و روایات بررسی شد.

مهم‌ترین حق خداوند عبادت اوست و مهم‌ترین ویژگی حق خداوند یک طرفه بودن آن و عجز بندگان از ادای آن است. حق خداوند آن قدر حایز اهمیت است که خدای متعال در قرآن کریم هدف از خلقت آدمیان را این امر می‌داند. کسی که در حال شناخت حق خداوند و رسول بمیرد، به فرموده‌ی امام سجاد علیه‌السلام شهید از دنیا رفته است. عبادت کردن آدابی چون توجه به زمان و مکان و ... دارد. به فرموده‌ی امام علی علیه‌السلام عبادت شامل آثار فردی چون آرامش اعضا و جوارح، خشوع دیدگان، رام کردن نفوس، خضوع قلب و آثار اجتماعی از جمله تواضع و فروتنی و توجه به نیاز دیگران و ترک خودپسندی را به دنبال دارد.

کلیدواژه‌ها: حق، عبادت، نهج البلاغه

عادله جمالیان، فاطمه محرمی، فاطمه تمدن، زهرا سادات موسوی / حوزه علمیه ولی عصر (عج)

عنوان: حقوق اعضا و اجزای بدن از منظر قرآن کریم و احادیث

چکیده:

موضوع مورد بررسی در این مقاله بررسی حقوق اعضای بدن در حوزه حقوق فردی است و در آن به حقوق تعدادی از اعضا و اجزای بدن عمدتاً با استفاده از قرآن، نهج البلاغه، رساله حقوقی امام سجاد (علیه السلام) و احادیث ائمه (علیهم السلام) در کتب مختلف، پرداخته‌ایم. شناخت حقوق اعضا و اجزای بدن، مطابق آیات شریفه قرآن و روایات موجود از ائمه (علیهم السلام)، موجب می‌شود تا هر یک از این نعمات را در راه صحیح و به قصد طاعت الهی و پیمودن مسیر کمال به کار بندیم.

چشم و گوش و زبان و دست و پا و همه‌ی اعضا فرمانبردار خدا هستند؛ اما خداوند در ابعاد مختلف به بشر آزادی و در حوزه حقوق فردی، برای اعضایش مالکیت ذاتی عطا فرموده است. این آزادی سرمایه ارزشمندی است که اگر انسان در راه اطاعت باری تعالی به کار گیرد و اوامر الهی را اجرا نماید، مدارج کمال را طی می‌کند و به مکارم اخلاقی آراسته شده و انسان واقعی می‌گردد.

شناخت حقوق هر یک از اعضا و اجزای بدن و به کارگیری در طاعت خداوند، کلید عمل درست و مایه‌ی اصلاح از انحرافات و فساد آنها است. اگر این اعضا در اطاعت هوای نفس و شهوات زیان بار به کار گرفته شوند، گناه و ناپاکی، آنها را فاسد می‌کند، چشم، کور و گوش کر می‌شود؛ چشم از واقع بینی باز می‌ماند و دست و پا به اعمال ناشایست آلوده می‌شوند. در نتیجه عمر به پایمال کردن ارزش‌های انسانی سپری و سرانجام انسان با بدبختی و شقاوت می‌میرد.

کلید واژه‌ها: اعضای بدن، حقوق، قرآن، نهج البلاغه، روایات

امینه یوسفی / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: بررسی جایگاه اموال و حقوق آن در کلام و سیره علوی

چکیده:

در این تحقیق، حق اموال از دیدگاه نهج البلاغه که بیانات ارزشمند حضرت علی (علیه السلام) در آن جمع آوری گردیده، مورد بررسی قرار گرفته است. اموالی که در اختیار مردم است، ملک شخصی آنان است و بر اساس مالکیت خویش، حق تصرف در اموالشان را دارند. لذا هر انسانی حق دارد مالک دسترنج خود و دارایی‌هایی باشد که از راه شرعی و قانونی به دست آورده یا بدو رسیده است و کسی نمی‌تواند این حق اولی را از انسان نفی کند. با توجه به آنکه حق اموال در زندگی انسان، اصلی است که در همه شئون و امور فردی و اجتماعی وجود دارد، به خصوص در زندگی اجتماعی که بدون رعایت آن از طرف همگان، امکان یک زندگی مشترک برای انسان‌ها نمی‌توان در نظر گرفت، لذا ضرورت ارائه تحقیقی در این باب مشخص می‌گردد. این تحقیق در پی پاسخگویی به سؤالاتی از قبیل: معنا و مفهوم حق اموال چیست؟ حق اموال از منظر امیر مومنان در نهج البلاغه چه جایگاهی دارد؟ و... می‌باشد. جهت پاسخگویی به سؤالات فوق از روش فیش برداری و تهیه و تنظیم آن از منابع مکتوب استفاده شده است. که به مفهوم و جایگاه مال، اقسام آن و رعایت حقوق آن در دو حیطه فردی و عمومی و... پرداخته شده است. بنابر این با توجه به فرموده امام علی (علیه السلام) حق مال این است که طوری از آن منتفع شوی که وقتی از دنیا می‌روی در آخرت بتوانی از آن بهره‌مند شوی و نیز مال را اولاً از مسیر حلال به دست آورده، ثانیاً در مسیر حلال نیز مصرف نمایی و در تدارک مال، حرص و ولع به خرج نداده تا منجر به تعطیل شدن سایر وظایف انسانی نشود.

کلید واژه‌ها: حق، اموال، حق اموال، اقتصاد، نهج البلاغه

سپیده علی اصغری / حوزه علمیه فاطمیه چیدر (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق حیوانات در اخلاق محیط زیست اسلام از نگاه نهج البلاغه

چکیده:

اخلاق زیست محیطی اسلامی، اخلاقی است خدا محور که از عصر طلوع دین مبین اسلام تا زمان حاضر، در منابع و آموزه های اسلامی، جایگاهی منحصر به خود داشته است و هم چنان دارد. اخلاق زیست محیطی در اسلام، نخست، نگاه انسان به طبیعت را اصلاح می کند؛ سپس، برای رفتار انسان در ارتباط با طبیعت، مرز و محدوده مشخص می کند؛ حتی در قبال عناصر طبیعی، وظایفی را بر عهده انسان می نهد. بر همین اساس نکته های اخلاق زیست محیطی مانند اهتمام به آبادانی زمین، سفارش به حفظ حقوق کشاورزی و دامپروری، رعایت عدالت در رفتار با حیوانات و بچه های آنها، پرهیز از آزار حیوانات و استفاده بی حد و حصر از آنها در سیره علوی، به ویژه کتاب شریف نهج البلاغه، بازتاب گسترده ای داشته است؛ همچنین، حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام، راه کارهای عینی به منظور حفاظت از محیط زیست را ارائه فرموده اند. در کتاب شریف نهج البلاغه، شاهد این هستیم که امیرالمؤمنین (علیه السلام)، حتی در تنظیم رفتار کارگزاران شان در بهره برداری از حیوانات، در نهایت دقت، کوشیده اند. در مقاله پیش رو، برخی از موارد مذکور، بر پایه رویکرد کتاب شریف نهج البلاغه بررسی می شود. بنابراین در منابع دینی، به ویژه کتاب شریف نهج البلاغه، هر جا که درباره برخورداری از مواهب طبیعی سخنی به میان رفته است، روش صحیح برخورد با زیست بومها و میزان استفاده از آنها نیز تشریح شده است؛ به عبارتی، مسئولیت انسان برابر این مواهب طبیعی بیان شده است. و بر رعایت رفتار عادلانه با پدیده های طبیعی و توجه به زیست بومها تأکید ویژه شده و راهکارهایی نیز در این زمینه بیان شده است.

کلیدواژه ها: نهج البلاغه؛ اخلاق، اخلاق زیست محیطی؛ حقوق حیوانات

پروانه پناهی / حوزه علمیه فاطمیه پاکدشت

عنوان: حقوق امنیتی از منظر امیرالمؤمنین (علیه السلام)

چکیده:

در فرهنگ قرآنی امنیت یک مفهوم وسیع، متوازن و عمیق دارد و شامل تمامی ابعاد زندگی می شود. یکی از نعمت ها و حقوق بزرگی که خداوند به انسان ارزانی داشته، نعمت امنیت است که حضرت امیر (علیه السلام) برای آن چند نوع از قبیل امنیت معنوی- امنیت سیاسی- امنیت اقتصادی- امنیت فرهنگی قائل بودند. در این مقاله، مطالب با هدف دستیابی به حق امنیت از منظر امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) تنظیم و در آن تلاش گردید تا به این سؤال پاسخ داده شود که انسان در چه عرصه‌ای دارای حق امنیت است و این حقوق چگونه و با رعایت چه شرایطی مهیا می شود؟

از مهم‌ترین نتایج این مطالعه، می توان به معرفت به انواع حقوق امنیتی و چگونگی به دست آوردن این حقوق و حفظ آنها اشاره کرد و این که این حقوق تنها با تلاش و جدیت خود فرد به تحقیق می‌رسد و یک امری دو طرفه است. حق امنیت یکی از مهم‌ترین حقوق به شمار می رود که آرامش فرد در گرو دستیابی به آن می باشد، و تنها با بهره گیری از تعالیم اسلامی، رسیدن به آرامش واقعی محقق می شود.

کلید واژه‌ها: حقوق، امنیت، امیرالمؤمنین (علیه السلام)، تعالیم اسلام.

سیده طاهره مشکات / حوزه علمیه زینب کبری (سلام الله علیها)

عنوان: حکومت و حقوق مردم و زمام داران در نهج البلاغه

چکیده:

یکی از عوامل مهم و اساسی اصلاح رفتارها، حقوق شناسی و پایبندی به حقوق است. این حقوق را می توان در محورهای مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، تربیتی مورد تحقیق قرار داد، که از جمله حقوق سیاسی مردم و اجتماع؛ احترام به اراده مردم، حق انتخاب شدن، حق انتقاد، حقوق مخالفان و از حقوق اقتصادی؛ تقسیم بیت المال، رشد و توسعه اقتصاد، مبارزه با ناهنجاری های اقتصادی و از جمله حقوق اجتماعی؛ امنیت، توجه و رسیدگی به طبقات محروم، برقراری عدالت در جامعه و حقوق فرهنگی؛ گسترش تعلیم فرهنگی، همگانی بودن آموزش و پرورش، مبارزه با جهل، ترویج دین الهی، توجه به هدایت قرآن است که باید از طرف زمامداران حکومت پاسداشته شود. حقوق زمامداران و کارگزاران نیز عبارتند از؛ وفاداری به بیعت، حق اطاعت، حق بسیج عمومی، حق سازماندهی است، که از جانب مردم باید رعایت شود.

لذا حق در جامعه ای عزت می یابد که راه های دین در آن پدیدار و نشانه های عدالت برقرار شود، حضرت در خطبه ها و نامه های خود به کارگزاران و زمامداران که بخشی از آن در نهج البلاغه آمده است، ضمن تشریح وظایف و حقوق مردم و حاکمان، همواره آنها را به رعایت حقوق سفارش نموده است. بدین جهت از زمامداران خویش می خواهد تا حقوق سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مردم مسلمان موافق و مخالف را پاس دارند و از سوی دیگر از شهروندان می خواهد تا با وفاداری خود نسبت به تعهد و بیعتی که با آن حضرت بسته اند، حکومت علوی را جهت رسیدن به اهداف خویش یاری کنند.

کلید واژه ها: حکومت علوی، حقوق مردم، حقوق زمام داران.

صفیه ابراهیمی / حوزه علمیه زینب کبری (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق طبیعت و محیط زیست در نهج البلاغه

چکیده:

موضوع محیط زیست و ضرورت صیانت از آن در تاریخ بشر از جایگاهی ویژه برخوردار است. اما تاکنون جهان، همواره با روند تخریب و آلودگی روزافزون محیط مزبور روبه‌رو است. لذا ضرورت بحث درخصوص حقوق طبیعت و محیط زیست بیش از پیش آشکار می‌گردد. مقاله حاضر کوشیده در یک نگاه به تبیین این حقوق در نهج البلاغه که کتابی بالاتر از کلام مخلوق و پایین تر از کلام خالق و مبتنی بر رهنمون‌های روشن‌گر حضرت علی (علیه‌السلام) است، بپردازد. اولین گام بررسی معانی مفاهیم برای ابهام‌زدایی بود که با مراجعه به کتاب‌های لغتنامه به آن پرداخته شد. در ادامه، پیشینه موضوع و بررسی‌های متعدد انجام گرفته، ما را بر آن داشت که به کتاب منزل و منابع دینی هم متمسک شویم. در این راستا حقوق حیوانات در نهج البلاغه، حقوق پرندگان، آب و گیاهان، توجه نهج البلاغه به آبادانی و بهره‌وری زمین، اهتمام به شگفتی خلقت و حقوق آن‌ها مباحثی هستند که در این مقاله به روشنی بازتاب یافته است.

در نهج البلاغه هر جا سخن از استفاده و برخورداری از مواهب طبیعی است، به دنبال آن روش صحیح برخورد با نعمت‌ها و میزان و حد و مرز و چگونگی استفاده از آنها بیان شده است. حضرت علی (علیه‌السلام) پدیده‌های طبیعی را به لحاظ داشتن ویژگی‌هایی همچون زیبایی و خدمت‌رسانی به انسان، دارای ارزش می‌داند و آنها را وسیله‌ای برای تأمل و تفکر انسان برای پی‌بردن به قدرت و عظمت و دانایی خالق هستی به حساب می‌آورد. از این رو، بر رعایت رفتار عادلانه و توجه و اهتمام به محیط زیست به طور ویژه تأکید می‌کند و راه کارهای استفاده‌ی صحیح از موهبت‌های الهی را پیش روی انسان‌ها قرار می‌دهد.

کلید واژه‌ها: نهج البلاغه، حقوق، محیط زیست.

مریم آزادمنش / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق مردم بر زمامدار حکومت اسلامی از منظر نهج البلاغه

چکیده:

در هر جامعه‌ای انواع مختلفی از حقوق وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها حقی است که مردم بر حاکم اسلامی دارند. در ابتدا باید این حق را به درستی شناخت و چه کسی بهتر از امیرالمؤمنین که متصل به سرچشمه وحی می‌باشد می‌تواند آن را تبیین کند.

فروتنی در برابر مردم، ساده زیستی، پرهیز از امتیاز طلبی، همدلی با مردم، دوری از تشریفات، صداقت و صراحت، از جمله ویژگی‌های زمامدار حکومت اسلامی بوده که در نهج‌البلاغه اشاره شده است که به فرموده حضرت اگر چنین کسی رهبر مردم باشد باید حفاظت و صیانت از حقوق مردم، رعایت مساوات و مراعات اخلاق اسلامی و اهتمام به فقر زدایی را سرلوحه کار خود قرار دهد.

در نظر امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) مردم به منزله گوسفند و حاکم به منزله چوپان نیست و رابطه آنها همانند رابطه ارباب و بردگان نمی‌باشد، بلکه حضرت همه امور را از منظر «حق مردم» می‌نگرد و در زمانی که مردم به حاشیه رانده شده و حاکمان مدار حق وانمود شده بودند، از حقوق متقابل سخن به میان آورد و اهمیت موضوع را تا جایی دانست که حاکم بایستی وظیفه خود را در قبال مردم انجام داده و چنانچه از عهده آن برآمد و شایستگی خود را در خدمت به مردم عینیت بخشید، می‌تواند از مردم انتظار همراهی و اطاعت داشته باشد.

کلید واژه ها: حق، عدالت، امیرالمؤمنین، علی (علیه‌السلام)، نهج البلاغه، زمامدار حکومت

چکیده مقالات رسیده به دبیرخانه همایش

مریم احتسابی / حوزه علمیه رفیعه المصطفی

عنوان: حقوق نفس در کلام امیرالمؤمنین (علیه السلام)

چکیده:

یکی از مهم‌ترین محورهای ارتباطی انسان، ارتباط با خود است و ترکیب «حقوق نفس» شامل مجموعه بایدها و نبایدهایی است که یک انسان وظیفه دارد در ارتباط با جسم و روح خود انجام دهد.

در بین آموزه‌های اسلام، فرمایشات امیرالمؤمنین (علیه السلام) از جایگاه ویژه‌ای در بحث حق و حقوق برخوردار است، لذا نوشتار حاضر با عنوان «حقوق نفس در کلام امیرالمؤمنین (علیه السلام)» به تبیین مهم‌ترین حقوق نفس در آموزه‌های اهل بیت (علیهم السلام) با محوریت فرمایشات امیرالمؤمنین و کتاب گرانسنگ نهج البلاغه پرداخته است. نگارنده حاصل پژوهش را در قالب سه حق کلی تحت عناوین «خودشناسی و حفظ کرامت نفس»، «اهتمام به علم‌آموزی» و «اهتمام به حفظ سلامت جسم» تدوین کرده است. به نظر می‌رسد در بین حقوق مطرح شده «خودشناسی» در رأس تمام حقوق نفس قرار دارد؛ چراکه با رعایت و حصول آن، حفظ کرامت و پایبندی به اطاعت از خداوند و دیگر حقوق نفس، نیز محقق خواهد شد. چنان که از نگاه امیرالمؤمنین (علیه السلام)، خودشناسی سودمندترین شناخت هاست.

در مکتب اهل بیت (علیهم السلام) و به خصوص امیرالمؤمنین (علیه السلام)، علم‌آموزی به جنس، گروه یا نژاد خاصی اختصاص ندارد. بلکه وظیفه هر انسانی است که در مسیر علم و عمل به آن و دور شدن از جهل و نادانی، گام بردارد و اهتمام به حفظ سلامت جسم را هنگامی ارزشمند می‌دانند که از آن برای انجام فعالیت‌هایی که در مسیر آخرت‌گرایی و رسیدن به کمال صورت می‌گیرد، استفاده شود.

کلید واژه‌ها: حقوق نفس، خودشناسی، حفظ کرامت نفس، علم‌آموزی، سلامت جسم.

مولود نصیری / حوزه علمیه امام حسن مجتبی (علیه السلام)

عنوان: احقاق حقیقی حقوق در حکومت مهدوی در عرصه های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی

چکیده:

حق، یکی از مهم ترین و اساسی ترین مباحث، در زندگی فردی و اجتماعی انسانها به شمار می آید. التزام به حق زمینه را برای رشد فضائل اخلاقی و قرب الهی مهیا می سازد. مصداق عینی حق را پیامبر اکرم (صلی الله و علیه و آله) وجود مبارک امام علی (علیه السلام) می دانند. سیره و رفتار علوی درست و ثابت و با حق عجین است. ائمه (علیهم السلام) به عنوان مصداق اتم حق به شمار می روند و یکی از ارکان سیره حکومتی برای احقاق حقوق انسانها، رهبری معصوم می باشد. برای برقراری حقیقی حقوق در جامعه، حکومتی می تواند احقاق حقیقی حقوق را به همراه داشته باشد که بر پایه ی چند عنصر اساسی پایه گذاری شود؛ ۱. برنامه ی الهی عمل به کتاب خدا ۲. عمل به سیره ی پیامبر اکرم (صلی الله و علیه و آله) ۳. رهبری معصوم. حکومت امام معصوم حق را به نحوی فراگیر می کند، که حق در تمام ابعاد و عرصه های چون سیاست، فرهنگ، اجتماع و اقتصاد و قضا و نظامی نمایان شود. حکومت مهدوی، بزرگ ترین حکومتی است که گستره آن، سراسر جهان را فرا خواهد گرفت و در پرتو آن همه ارزشهای انسانی و اسلامی بر همه جهانیان حاکم خواهد شد، احقاق همه حقوق و بازسازی آنها بر مبنای دین الهی برای برقراری نظم و ساماندهی زندگی بشری در تمام عرصه های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی و قضایی می باشد. البته احقاق حق مردم و خدمت به آنان نه تنها با اجرای احکام الهی تعارض ندارد، که بدون آن و به جز با رعایت تقوا و ارزش های معنوی حاصل نمی شود.

کلید واژه ها: حق، حکومت مهدوی، عدالت، امنیت

مرضیه ضیایی / حوزه علمیه الغدیر

عنوان: حقوق بشر علوی

چکیده:

اسلام همه حقوق انسانی، اعم از فردی و اجتماعی آن را تبیین کرده و تنها دینی است که به حقوق انسان‌ها اهمیت ویژه ای داده است. در این مقاله، حقوق نوع بشر و حقوق اقشار خاص مد نظر است. از انواع حقوق بشر، می توان؛ حق حیات، حق آزادی، حق آموزش و پرورش، و... را نام برد و از انواع حقوق اقشار خاص نیز، حق زنان، حقوق غیرمسلمانان و اقلیت‌ها، حقوق ایتام، حقوق محرومان، حق مسلمان بر مسلمان، حق خویشاوندان و حق بردگان قابل بررسی است. با وجود دسته بندی های فوق وقتی ابعاد حقوق انسان را از منظر: حق حیات، حق آزادی و حق تدبیر بررسی کنیم؛ به مقصود نزدیک تر می نمایم، چرا که این سه حق از اساسی ترین حقوق انسان در اسلام هستند. امیرالمؤمنین (علیه السلام) قرن ها پیش از ظهور حقوق بشر در اندیشه غرب، به حقوق در گفتار و کردار توجه داشته و اصول کلی حقوق بشر را در نهج البلاغه مطرح کرده اند؛ چه در نامه های حکومتی امام علی (علیه السلام) بالاخص خطاب به مالک اشتر، چه در توجه شان به ستم دیدگان و چه در وصیتشان در مورد ابن ملجم، «حقوق بشر علوی» نمایان است.

در منظر امام (علیه السلام) تنها ملاک برخورداری از حقوق شهروندی انسان بودن است. لذا حقوق شهروندی و «حقوق بشر» جایگاه مهمی در تفکر علوی داشته و بخش مهمی از بیانات ایشان را در نهج البلاغه دارد. حضرت اصول حقوق بشر را در نهج البلاغه بیان کرده و به اصل کرامت انسانی، اصل فطرت خداجوی انسان و اشتیاق رسیدن به کمال و جاودانگی او می پردازد.

کلید واژه ها: امام علی (علیه السلام)، حق، اسلام، حقوق بشر، نهج البلاغه.

محمد امیر احمدزاده / استاد دانشگاه

عنوان: فرهنگ حق‌گرایی و حقوق فرهنگی در نهج البلاغه

چکیده:

فرهنگ یکی از شالوده‌های اصلی و عنصر قوام‌بخش هر جامعه است. در بررسی متن نهج البلاغه می‌توان به صراحت تأکیدات امام علی (علیه‌السلام) در جایگاه و اهمیت فرهنگ به مثابه حق و حقوق را دریافت. مساله نوشتار حاضر این است که چرا امام علی (علیه‌السلام) به چنین موضوعی توجه جدی نشان داده است و دیدگاه امام در این عرصه از چه حدود و ثغوری برای فرهنگ حق و حقوق فرهنگی برخوردار است؟ بنا به استفاده از روش تحلیل روایات و کلام امیرالمومنین، دستاورد تحقیق نشان می‌دهد که امام علی (علیه‌السلام) هم در جایگاه فقیه مرتبط با مردم و هم در عصر خلافت با نگاهی آسیب‌شناختی به جامعه بر این مساله اشراف و احاطه پیدا کرده بود که ریشه بسیاری از مسائل و بحران‌های اجتماعی، کج فهمی‌ها از دین اسلام، تفسیرهای متعارض از سیره رسول الله (صلی‌الله‌علیه‌وآله)، مناقشات و نزاع‌های گفتمانی (چالش فکری و جنگ‌ها)، موانع اجرای قوانین شرع یا عدم تمکین به آن در تداوم و بازتولید سنت‌های فرهنگی عصر جاهلیت از یک سو، و ضرورت تعریف حقوق فرهنگی برای جامعه از جمله آموزش و پرورش فکری آحاد مردم، ارائه الگوهای متعالی به جامعه و تلاش برای جایگزینی آنان با الگوهای عربی، تقدم بخشیدن هویت اسلامی بر خرده هویت‌های قومی - فرقه‌ای، نصیحت و خیرخواهی به اهل جامعه، و ترویج و توسعه ارزش‌های الهی از سوی دیگر، است. بنابراین، امام علی (علیه‌السلام) با طرح مفهوم حق و حقیقت‌طلبی در اندیشه و عمل بر آن بود که از ناحق و باطل به مثابه امری مذموم و ضدفرهنگی در جامعه که حقیقت را تضعیف می‌کند، یاد نمود. همچنین، در راستای طرد باطل به فراهم کردن زمینه‌های اجتماعی رشد حق‌گرایی، حق‌طلبی و عقل‌گرایی پرداخت که تاکید بر ترویج و توسعه‌ی حقوق فرهنگی از جمله تربیت و پرورش علمی - فکری مردم در این

راستا بود. تاکید امام علی (علیه السلام) بر حقوق فرهنگی مشخص است که ایشان فرهنگ و تغییر بالنده در آن را در راستای ارزش‌های الهی- انسانی همچون راهکاری بلندمدت برای رشد کیفی اسلام در جامعه قبایلی می‌دیدند که این رویکرد عمیق و تحول ساز متاثر از نگاه فرهنگی- اجتماعی او به مسائل و بحران‌های جامعه بود.

کلید واژه ها: فرهنگ حق‌گرا، حقوق فرهنگی، نهج البلاغه، امام علی (علیه السلام)

میراحمد عظیمی، پروانه قلی پور، سیدعلاالدین شاهرخی

عنوان: حقوق متقابل معلم و شاگرد در نهج البلاغه

چکیده:

امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) از جانب همه مسلمانان و متفکران جهان به عنوان دانشمندی بی نظیر شناخته می شود؛ از اینرو ضرورت دارد ایده‌هایش در موضوعات مختلف مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد. ایشان موضوع حقوق متقابل گروه‌های مختلف نسبت به یکدیگر را به شایستگی مطرح نموده است؛ از جمله رویکرد خاصی نسبت به حقوق متقابل معلم و شاگرد دارد. بر این اساس مقاله حاضر بر آن است: با روش توصیفی - تحلیلی به حقوق متقابل معلم و شاگرد در نهج البلاغه بپردازد.

یافته‌های این پژوهش بیانگر آن است که در فرهنگ اسلامی برای معلم و شاگرد حقوقی در نظر گرفته شده است. معلمان باید با تاسی به انبیاء الهی از آنان سرمشق گرفته و غبار جهل و نادانی را از صفحه‌ی سفید جان شاگردان بزایند. شاگردان نیز در این فضای محبت آمیز باید فراگیری را امری مقدس دانسته، با تمام وجود در یادگیری در کنار خودسازی تلاش نمایند.

کلید واژه ها: حقوق، معلم، شاگرد، نهج البلاغه، تزکیه، تعلیم.

حسین چراغی وش، فاطمه مرادی کهنکی / استادیار گروه زبان و ادبیات عرب

عنوان: نقش آخرت گرایی در رابطه‌ی انسان و محیط زیست بر اساس نهج البلاغه

چکیده:

نهج البلاغه بعد از قرآن کریم، بهترین منبع برای واکاوی مباحث اسلامی در همه زمینه‌ها است. رابطه‌ی انسان و محیط زیست یکی از این مباحث است. در اسلام بیش از هر دین و مکتبی به رفتار صحیح با محیط زیست سفارش شده است. با توجه به این که انسان در روز قیامت نسبت به تمام افعال خویش مورد سوال واقع می‌شود که چرا با وجود انذارها، نهی‌ها، راهنمایی‌ها و تبیین رفتارهای صحیح و شناسایی رفتارهای ناپسند، حیوانات را آزار داده و نسبت به طبیعت کوتاهی کرده است، اهمیت آخرت گرایی انسان در رابطه با محیط زیست روشن می‌گردد.

آنچه در این پژوهش از آن سخن گفته شده است، مجموعه‌ای از رفتارهایی است که مشخص کننده‌ی حقوق متقابل انسان و محیط زیست است و می‌توان از آن به راهبردهایی از نهج البلاغه در حیطه‌ی رفتار تعبیر کرد که در قالب فضائل و رذائل رفتاری صورت دقیقی از روابط انسان با محیط زیست را بر اساس نهج البلاغه ترسیم می‌کند. لازم به ذکر است این پژوهش با استفاده از روش توصیفی- تحلیلی و به کارگیری ابزار کتابخانه‌ای نگارش یافته است.

کلید واژه‌ها: آخرت گرایی، امام علی (علیه السلام)، رذائل رفتاری، فضائل رفتاری، محیط زیست.

کیومرث کلانتری، فاطمه نوری / هیئت علمی دانشگاه پیام نور

عنوان: عدالت محاسبه گر در نهج البلاغه

چکیده:

امروزه سیاست جنایی محاسبه گر، شیوه‌ای نوین در کاهش و کنترل بزهکاری به شمار می آید. الگویی که در آن خطر ارتکاب جرم مورد ارزیابی و سنجش قرار گرفته و سپس مدیریت می شود. این در حالی است که بررسی فرامین و توصیه‌های مندرج در نهج البلاغه نشان می‌دهد که حدود چهارده قرن قبل، این مفهوم نوین علوم جنایی به صورت همه جانبه مورد توجه امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) قرار داشته است.

در این مقاله با استفاده از روش اسنادی و تحلیل محتوا، معیارهای سنجش خطر جرم و چگونگی مدیریت آن از دیدگاه امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) مورد بررسی قرار گرفته است.

یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که با پیروی از رهنمودهای آن حضرت در خطابه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار نهج البلاغه، از طریق شناسایی موقعیت‌های دارای خطر بزهکاری، مصون‌سازی آماج‌های جرم و مناطق پرخطر، تقویت و نظارت و رؤیت‌پذیری و بالا بردن هزینه ارتکاب جرم بواسطه افزایش احتمال شناسایی و دستگیری مرتکب می‌توان خطر ارتکاب جرم را مدیریت نمود.

کلید واژه‌ها: عدالت محاسبه گر (سنجشی یا تخمینی)، پیشگیری از جرم، نهج البلاغه، مدیریت خطر جرم

بهرام درخشان / هیئت علمی دانشگاه آزاد

عنوان: حقوق شهروندی در عهدنامه مالک اشتر (نامه ۵۲ نهج البلاغه)

چکیده:

اسلام مکتبی جهانی است که همه ابعاد آن برای نیل انسان به سوی هدف مشخص یعنی رسیدن به قرب خداوند برنامه ریزی دقیق شده است، خداوند انسان را موجودی آزاد و دارای اختیار آفریده و وی را تکریم کرده است، در این محور حقوق اساسی را به انسان اعطا کرده است که در سایه این حقوق بتوان به سعادت کامل رسید، حق حیات انسان به عنوان اولین نیاز وی برای رسیدن و ساختن حقوق دیگر می‌باشد، در سایه این حقوق وجود انسان بایستی به سبب تکریم خداوند مورد تکریم قرار بگیرد، امنیت انسان از هر لحاظ جزء جدانشدنی حقوق انسانی است، که در ردیف آن دانستن و برخورداری از رفاه اجتماعی به نحوی آزادانه که بتوان در آن اظهار نظر و انتقاد کرد و مشارکتی سالم و همه‌گیر داشت.

زندگانی امیرالمومنین (علیه‌السلام) به دلیل خلافت هرچند کوتاه آن نمونه بارز اعطای این حقوق می‌باشد، به ویژه نامه ایشان به فرماندار مصر مالک اشتر نمونه کامل و جامعی برای تقویت این ادعاست. این پژوهش بر آن است تا با نگاهی در اندیشه امام علی (علیه‌السلام) و با تکیه بنیادی بر عهد نامه مالک اشتر حقوق شهروندی و اساسی زندگی انسان را از آن استخراج کند.

کلید واژه ها حق، حقوق، تکلیف، شهروند، حقوق شهروندی، نهج‌البلاغه، عهدنامه مالک اشتر.

گلنار عظیمی و زهرا شیخوند و شهرزاد کتابی / دانشگاه خراسان رضوی

عنوان: حقوق خویشاوندان در نهج البلاغه

چکیده:

بدیهی است تلقی‌های گوناگون آدمی از هستی و انسان موجب می‌شود وی نوع معینی از سلوک را در هر زمینه‌ای و از جمله روابط برگزیند و به‌گونه‌ی خاصی عمل نماید. گاهی در این مسیر توجه فراوانی به همگرایی‌ها، همبستگی‌ها و محبت و مهربانی نشان می‌دهد و زمانی نسبت به آن کم میل یا بی‌توجه می‌شود. حال اگر در این سلوک ارتباطات براساس اصول صحیح و ارزشی تنظیم شود، شاهد جامعه‌ای سالم و همگرا خواهیم بود و در غیر اینصورت آثار و پیامدهای ناخوشایندی بر سطوح فرد و جامعه مترتب خواهد گشت. حال یکی از این شاخصه‌های مهم در جامعه‌ی سالم و همگرا که در فرهنگ متعالی اسلام و از آن جمله امام پرواپیشگان حضرت علی (علیه‌السلام) از جایگاه والا و اهمیتی بالا برخوردار است، «ارتباط با خویشاوندان و مراعات حقوق ایشان» می‌باشد، زیرا این سنت حسنه و سیله‌ای راهگشا در بهسازی بنیان جامعه و نیز تقویت روابط فردی و خانوادگی است که با ایجاد آن رایحه‌ی دل‌انگیز سعادت و سلامت فرد و جامعه را در فضای زندگی بشر می‌پراکند. از اینرو پژوهش حاضر با عنوان «حقوق خویشاوندان در نهج البلاغه» با هدف برون‌رفت از وضعیت حاضر (وضعیت اسفبار ارتباط با خویشاوندان و نزدیکان با بهانه‌های واهی حتی میان عزیزان همچون پدر، مادر، خواهر و برادر) سامان یافت. روش تحقیق کتابخانه‌ای است و شیوه‌ی طرح مباحث بدین گونه است که ذیل هر عنوان نکته‌های قابل استفاده از فرمایشات امام علی (علیه‌السلام) با استفاده از منابع متنوع و موثق البته با محوریت نهج البلاغه و شروح آن در ارتباط با آن بحث مطرح گشته است.

در پایان چنین نتیجه‌ای حاصل می‌شود که الگوبرداری از دیدگاه‌های امام علی (علیه‌السلام) با محوریت نهج البلاغه در این مساله نیز- حقوق خویشاوندان- بعنوان آموزه‌های ارزشمند و زندگی ساز، بهترین طریق معرفت به خطوط اساسی آدمی جهت برون رفت از مشکلات و موانع روابط با ارحام (پدر و مادر، خواهر و برادر و...) است؛ چرا که این فرهنگ- امام علی (علیه‌السلام) به لحاظ تعالی برقراری اتحاد عقل عملی با عقل نظری این قابلیت را دارد که انسان‌های موحد و خداترس با مراجعه به آن بتوانند در راستای جلوگیری از معضلات به وجود آمده در رابطه با خویشاوندان و حقوق ایشان به معارف جزئی در پرتو معارف کلی دست یابند و از آن بهره گیرند.

کلید واژه ها: حقوق، خویشاوندان، امام علی (علیه‌السلام)، جامعه حاضر، جامعه شناسی، روانشناسی.

جلال ولی الهی / رئیس انجمن علمی آموزش محیط زیست و توسعه پایدار

عنوان: بنیان دانش حفاظت از محیط زیست و راهکارهای توسعه پایدار در آثار خداوند علم و

شمشیر

چکیده:

آموزه‌های زیست محیطی آثار امام علی آنچنان عمیق و گسترده است که بنیانی برای مفاهیم و اصول زیست محیطی است که امروزه بشر به ضرورت و اهمیت آن پی برده است. خداوند علم و شمشیر نامی است که نویسنده آلمانی رودلف ژایگر بر کتاب تحقیقی خود درباره زندگی پرافتخار امام علی نهاده است. امروزه هر تباهی زیست محیطی که بشر بوجود آورده است یا حاصل جهل او و یا آزمندی روحیه تجاوزگری اوست برای حل معضلات زیست محیطی نیاز به علم و شمشیر است. علم در برابر جهل است و شمشیر نماد قانون علم و فناوری زیست محیطی مجموعه ای از همه علوم است که به نوعی با زندگی، اخلاقیات و رفاه و سعادت و سلامت و به طور کلی بر موجودیت نوع بشر ارتباط دارند و مجموعه ای از فناوری های سازگار با محیط زیست و در راستای توسعه پایدار است. شمشیر نماد قوه قهریه اجرای قانون است. ادامه رفاه و سعادت بشر امروز در گرو آموزش و آگاهی های زیست محیطی و تدوین قوانین و پایبندی به آن در حفاظت از طبیعت و محیط زیست است و پشتوانه پایبندی عمومی مشارکت ها و مراقبت های عمومی و اخلاقیات و اعتقادات فردی و اجتماعی است.

در این مقاله به اصول زیست محیطی در دستور کار بیانیه ریو ۲۱ و انعکاس آن در جزیی از آثار امام علی اشاره شده است.

کلید واژه ها: امام علی، نهج البلاغه، بیانیه زیست محیطی ریو ۲۱، رودلف ژایگر

مریم هاشمی و طاهره امینی / کارشناس ارشد پژوهشگاه امام علی (علیه السلام)

عنوان: چیستی و چرایی حقوق اجتماعی در نهج البلاغه

چکیده:

حقوق فطری و در تعبیرهای دیگر آن، حقوق طبیعی و حقوق اجتماعی، از حقوق ذاتی پدیده های حیات انسان و جامعه انسانی است و دین اسلام به این دلیل که یک دین اجتماعی است، علاوه بر حقوق فردی انسان، حقوق اجتماعی یا عینی او را نیز مد نظر قرار داده است؛ و کتاب نفیس «نهج البلاغه» در این زمینه نگاه فراگیری به حقوق اجتماعی دارد، چه، امام علی (علیه السلام) حدود چهارده قرن پیش در دوران حکومت کوتاه خویش به بیان اصول مبنایی حقوق بشر و حقوق خصوصی، عمومی، سیاسی و اجتماعی انسان پرداخته است. این حقوق اجتماعی، قاعده یا مجموعه قواعدی است که در مورد افراد یا اجتماعات به کار می رود و در قبال ضمانت اجرایی که دارد، باید مورد اطاعت مردم نیز قرار گیرد؛ بدین سان این مقاله بر آن است تا با روش توصیفی و تحلیلی به موضوع چیستی و چرایی حقوق اجتماعی در نهج البلاغه بپردازد.

کلید واژه ها: حقوق اجتماعی، مردم، تعامل با دیگران، آزادی بیان و اندیشه، نهج البلاغه

مینا حصامی / استاد حوزه

عنوان: نگاهی بر حقوق و پیامدهای رعایت و عدم رعایت آن در نهج البلاغه

چکیده:

مسأله حق و ادای حقوق دیگران در اسلام از جمله مباحثی است که دارای اهمیت خاصی است. هر جا تأکید خاص در دین وجود دارد سفارش و تبیین ائمه دین در آن زمینه قابل توجه است. لذا معنای حق و حقوق متقابل در فرمایشات حضرت امیر(علیه السلام) در نهج البلاغه بسیار پررنگ است. در فرمایشات حضرت رابطه حق و تکلیف، رابطه‌ای محکم و غیرقابل تفکیک است و هر جا حقی متصور است در مقابلش تکلیف و تعهدی قرار دارد که از ملازمت آنها ناشی می‌شود.

در نهج البلاغه، حقوق متقابل به عنوان جعل الهی برای انسان‌ها اثبات شده و سعی شده با توجه به جایگاه‌های مختلف افراد در یک جامعه و تقابلشان با یکدیگر مانند زمامدار و مردم، زمامدار و مدیران، والدین و فرزندان، دوستان و برادران دینی و همسایگان، که هر یک دارای حقوق و تکالیف متفاوت نسبت به هم هستند، به تفکیک مورد بررسی قرار گیرد، و پیامدهای حاصل از رعایت این حقوق مانند به وجود آمدن الفت میان مردم، عزت یافتن دین، نیرومند شدن حق، پاک شدن مسیر دین از انحراف، اصلاح شدن زمانه، و ناامید شدن دشمنان بیان شود. همچنین تبعات عدم رعایت حقوق متقابل از قبیل پیدایش اختلاف کلمه، آشکار شدن ظلم و ستم، افزایش بدعت در دین، ترک سنت‌های دین، عمل بر مبنای هوی و هوس، تعطیل شدن احکام الهی و افزایش بیماری‌های اخلاقی در جامعه، است، در این پژوهش که به روش کتابخانه‌ای است پس از بیان حقوق متقابل و شناخت آن به پیامدهای رعایت آن و عدم رعایت آن پرداخته شده است. امید است با شناخت این امور به توان جامعه‌ای اسلامی و علوی را پایه گذاری کرد.

کلید واژه ها: حق، حقوق متقابل، پیامد

مجتبی گراوند، فرزانه تیموری / عضو هیئت علمی دانشگاه

عنوان: موانع پای بندی به حقوق فردی و اجتماعی از دیدگاه امام علی (علیه السلام)

چکیده:

انسان‌ها در صورتی به سعادت و کمال می‌رسند که حکومت و مردم وظایف خویش را دو طرفه انجام دهند و حقوق خویش را به جا آورند. یکی از مسائل و مشکلات فراروی امام علی (علیه السلام)، عدم پای بندی برخی افراد به حقوق فردی و اجتماعی بود. آن حضرت (علیه السلام) در عمل به حقوق الهی و انسانی به حق پای بند بود و به اقتضای شرایط عصر و نسل، همواره ضرورت و عوامل رعایت پای بندی به حقوق را یادآور شده است. این پژوهش درصدد است با روش توصیفی - تحلیلی و بر مبنای متون تاریخی و مطالعات کتابخانه‌ای به تبیین و بررسی موضوع بپردازد تا از این رهگذر بتوان به فضایی ایمن جهت ارتقاء و شفاف شدن مفهوم حق و توسعه هر چه بیشتر مقاصد مادی و معنوی مسلمانان و جامعه اسلامی دست یافت.

کلید واژه ها: امام علی (علیه السلام)، حقوق، موانع پای بندی، سیره علوی (علیه السلام).

گلی حجت فر، مریم کتابی

عنوان: حقوق شهروندی و آداب شناسی آن در نهج البلاغه

چکیده:

یکی از مباحثی که در دهه‌های اخیر بسیار مورد تاکید، توجه و کنکاش قرار گرفته است و به یکی از اولویتهای علوم سیاسی، نظام قضایی و اداری تبدیل شده، «حقوق شهروندی» می باشد. مساله‌ای که هرچند در سطح طرح و گفتار به ویژه سیاستمداران رشد بسیار فزاینده ای داشته است، از این رو بازخوانی حقوق شهروندی و آداب شناسی آن در فرهنگ معصومین (علیهم‌السلام) و طراحی الگوی منسجمی از این مصادیق، می تواند راهبردی کارآمد و اجرایی در راستای خروج از این وضعیت (چه در سطح سیاستمداران و چه در عرصه تعاملات شهروندان با یکدیگر) باشد. پژوهش حاضر با چنین زاویه نگاهی می کوشد تا به مطالعه ی «حقوق شهروندی و آداب شناسی آن در نهج البلاغه» بپردازد و در این مسیر پاسخگوی پرسش‌هایی از این دست باشد که :

۱. حقوق شهروندی به چه معناست؟ آیا حقوق شهروندی همان حقوق بشر است؟ منزلت و ارزش شهروند

چيست؟

۲. معنا و مفهوم آداب شهروندی چیست؟ وضعیت این مساله (مراعات آداب شهروندی) در جامعه حاضر

چگونه است؟

۳. تعریف، جایگاه و ضرورت توجه به تقویت و پویایی حقوق شهروندی و آداب آن در فرهنگ علوی با

محوریت نهج البلاغه چگونه طرح و ترسیم می گردد؟

۴. جغرافیای طرح و اجرای حقوق شهروندی و آداب آن در منظومه سیره و سخنان حضرت علی (علیه‌السلام)

با توجه به کتاب ارزشمند نهج البلاغه چگونه معنا می شود؟ در فرمایشات حکیمانه ایشان در نهج البلاغه، آیا

تحولات زمان در مسیر توسعه ی حقوق شهروندی و آداب آن موثر بوده است؟

۵. منابع معرفتی حضرت علی (علیه السلام) در نهج البلاغه در مسیر اجرا، تقویت و توسعه حقوق شهروندی و

آداب آن چیست؟ و تا چه میزان در رفتارهای هدایت افزای ایشان مورد استفاده قرار گرفته است؟

۶. اهمّ مصادیق حقوق شهروندی و آداب آن در فرهنگ علوی با محوریت نهج البلاغه کدامست؟

روش کار: در این مطالعه که به صورت توصیفی- مقطعی Cross- Sectional انجام گردید، با تکیه بر مبنای روش تحقیق اسنادی و تکنیک تحلیل محتوا با همراهی برگه پرسش نامه صورت پذیرفته است و سپس این داده‌ها با آموزه های فرهنگ علوی براساس کتاب فاخر نهج البلاغه و نیز سایر منابع متنوع موجود در منابع مادر و دست اول تلفیق و در قالب این پژوهش انسجام یافت. فرهنگ علوی با محوریت نهج البلاغه پیرامون حقوق شهروندی و آداب شناسی آن، با در اختیار داشتن منابع معرفتی مهمی چون قرآن کریم و سیره و سنت نبوی با اتخاذ مصادیقی شاخص همچون: دستیابی و بسط تأمین و رفاه اجتماعی، بهره مندی از فرصتهای آموزشی، نیک خواهی شهروندان برای مسئولین، بهره مندی از قانون مساوات و برابری، آزادی اجتماعی و... در آن شرایط حساس و فضای مسموم و حق گریز حقوق ستیز ایجاد شده توسط حاکمیت که حقوق شهروندی محلی از اعراب نداشت و به تعبیری هیچ انگاشته می شد، و شهروندان نیز در برخورد با یکدیگر بی تفاوتی را برگزیده بودند، به عنوان رهبری شایسته و حق محور در تداوم سیره و سنت نبی بزرگوار اسلام (صلی الله علیه و آله) موفق شدند تا علاوه بر تنظیم منشور حقوق شهروندی و آداب شناسی آن برای همگان فارغ از رنگ، نژاد، زبان، اقلیم جغرافیایی و...، مخدوش نمودن سنن و آداب تعصب گونه و قبیله‌ای و زیرسوال بردن آنان و نیز تعاملی نیک بین شهروندان با یکدیگر را هم رقم بزنند.

کلیدواژه‌ها: حقوق شهروندی، سنن حقوق ستیز حاکمیت، شهروندان، آداب شناسی، فرهنگ علوی، نهج

البلاغه.

سید علینقی هاشمی / طبله سطح ۳

عنوان: واکاوی حقوق اقلیت‌ها در نهج البلاغه

چکیده:

جامعه از اقشار مختلفی تشکیل می‌شود و هر قشری در جامعه دارای وظایف، مسولیت‌ها و به تبع آن حقوقی است. یکی از اقشار که در جامعه اسلامی دارای حقوق است، اقلیت‌های مذهبی است. اقلیت‌ها در جامعه اسلامی شامل مسیحیت، یهود و زرتشت هستند. شناخت حقوق اقلیت‌ها در زندگی مسالمت‌آمیز با آنها بسیار تاثیرگذار است.

یکی از مهمترین منابع علوم اسلامی در این زمینه نهج البلاغه و در نهج البلاغه، نامه امیرالمومنین علی (علیه السلام) به مالک اشتر است.

در این نوشتار به حقوق عمومی و اختصاصی اقلیت‌ها در نهج البلاغه می‌پردازیم. حقوق عمومی مثل توجه به کرامت انسانی آن‌ها، حفظ امنیت، آزادی بیان و عقیده، دوری از تبعیض و آموزش و پرورش و حقوق خصوصی مثل لزوم رعایت پیمانها و احترام به سنت‌های آنان. روش تحقیق در این مقاله، کتابخانه‌ای است.

کلید واژه‌ها: حق، حقوق، اقلیت‌ها، ذمه، نهج البلاغه

فائزه سادات خردمند، فاطمه مکاریان، سمیه کیهانور / حوزه علمیه زهرا (سلام الله علیها)

عنوان: رابطه حق تفکر با حق اطاعت در نهج البلاغه

چکیده:

پژوهش حاضر با عنوان «رابطه حق تفکر با حق اطاعت در نهج البلاغه» تحقیقی توصیفی کاربردی در حوزه علوم قرآن و مباحث اعتقادی و کلامی می‌باشد و هدف از آن، آشنایی با دامنه مفهومی و معرفتی تفکر و اطاعت و حق میان آن دو می‌باشد و به علاوه کمک به بیان تقابل و تعارض میان عقل و تعبد و عبادت خالصانه با تفکر در طبیعت و تاریخ و انسان‌های گذشته از اهداف کاربردی این پژوهش می‌باشد. محقق با مطالعه و تأمل در گستره معنایی تفکر و اطاعت و رجوع به قرآن و تفاسیر و نهج البلاغه، به بررسی رابطه میان حق تفکر و حق اطاعت پرداخته و به نتایج زیر دست یافته است:

تفکر، تأمل، تصرف و حرکت قلب است که با مقولات و دلایل برای رسیدن به مطلوب انجام می‌شود و در کنار آن بحث اطاعت مطرح می‌شود که فرمانبرداری، انقیاد و امتثال در هر امری می‌باشد که با میل و خضوع انجام می‌شود. انسان از آنجایی که مخلوق خالقی بزرگ است باید شکر نعمات او را به جای آورد و رعایت این حقوق، این مهم را به سرانجام می‌رساند. تفکر و اطاعت رابطه‌ای تنگاتنگ داشته و در معارف نظری اطاعت محض کافی است ولی در معارف اخلاقی و علمی بدون تفکر اطاعت محقق نمی‌شود.

کلیدواژه‌ها: تفکر، اطاعت، حق، قرآن، نهج البلاغه.

زینب نادی / استاد حوزه

عنوان: حقوق اهل بیت (علیهم السلام)

چکیده:

شناخت حقوق اهل بیت (علیهم السلام) از مباحث راهبردی و سرنوشت ساز در عرصه اعتقادی و رفتاری انسان هاست. شناخت واقعی مبدأ و معاد (خدا و قیامت)، درک حقایق قرآن و سنت، نیل به خوشبختی و سعادت، مصونیت از بدبختی و شقاوت، آراستگی به فضایل و پیراستگی از رذایل، فقط در پرتو شناخت حقوق اهل بیت (علیهم السلام) و رعایت آن، امکان پذیر است. آنان چراغ هدایت، کشتی نجات، رهبران دین و دنیای مردم و در یک نگاه «حبل الله المتین» اند و تمسک به روش و منش ایشان دستور الهی است: حق معرفت، مودت و اطاعت از حقوق بنیادین اهل بیت (علیهم السلام) است که در این نوشتار مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. از نقش های اصلی اهل بیت (علیهم السلام) حفظ تعادل دین و پیشگیری از انحراف و بدعت هایی است که همواره در کمین دین و پیروان واقعی آن قرار دارد.

کلیدواژه‌ها: حقوق، اهل بیت (علیهم السلام)، قرآن، تکامل دین

طاهره سادات طباطبایی / استاد حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق فرزندان

چکیده:

انسان، طبعا اجتماعی و به اصطلاح مدنی الطبع است و بدیهی است که در زندگی اجتماعی مقرراتی لازم است تا وظایف و تکالیف افراد تعیین شود و حدود روابط آنان مشخص شود و در صورت اصطکاک منافع از تجاوزها و تعدیات آنان جلوگیری شود. اصولا حق دو طرفه است. مثلا اگر کوچکتر موظف است بزرگتر را مورد احترام قرار دهد، بزرگتر نیز وظیفه دارد کوچکتر را مورد احترام و محبت قرار دهد. از جمله مواردی که افراد نسبت به همدیگر حقی دو طرفه دارند حقوق والدین و فرزندان بر یکدیگر است و هر کدام از والدین و اولاد از نظر اسلام بر دیگری حقوقی دارند. در اینکه کودکان جزو آسیب پذیرترین اقشار جامعه هستند، شکی وجود ندارد چرا که کودکان به دلیل صغر سنشان و اینکه به تکامل عقلی و جسمی نرسیده اند نمی توانند از خود در مقابل ناملایماتی که به آنها می شود دفاع کنند. بنابراین در اولویت قرار دادن حقوق اولیه و طبیعی آنها نه تنها ضروری است بلکه یک حق و تکلیف به عهده اشخاص حقیقی و حقوقی است و در جایی که همه افراد بشر بدون در نظر گرفتن نژاد، رنگ جنس زبان مذهب و ... مشمول حقوق و آزادی های مندرج در قانون اساسی هستند.

در این مقاله با برشمردن انواع حقوق فرزند و تبیین آنها سعی در شفاف سازی این حقوق داریم. زیرا والدین گاهی ناخواسته و از سر بی اطلاعی حقوق کودکان را تضییع نموده آن را نادیده می گیرند که این امر صدمات جبران ناپذیری را به ساختار شخصیتی و فکری کودکان در آینده وارد می نماید.

کلید واژه ها: حق، حقوق، فرزندان

سعید سپاهی / دانشجوی کارشناسی ارشد

عنوان: بررسی مفهومی حقوق بشر در نهج البلاغه

چکیده:

نهج البلاغه بعد از قرآن کریم همواره به عنوان کتابی روشنگر و هدایت گر در مذهب تشیع می باشد. سخنان گهربار امام علی (علیه السلام) همواره به عنوان اصلی برای رشد معنوی و دنیوی مورد استفاده قرار گرفته است.

نهج البلاغه سرشار از نکات آموزنده اخلاقی، سیاسی، اجتماعی، تربیتی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی و ... می باشد. حقوق و حق یکی از نیازهای اساسی انسان برای زندگی می باشد در نهج البلاغه نکات و مفاهیمی از آن آورده شده است. یکی از اقسام حقوق، حقوق بین الملل است که به بررسی قواعد و قوانین در عرصه بین الملل می پردازد. یکی از جنبه های حقوق بین الملل، حقوق بشر جهانی است. ما در این مقاله به بررسی چیستی و هستی حقوق بشر می پردازیم که در نهج البلاغه آورده شده است و در بعضی از مفاهیم و بندهای آن به مقایسه و نتیجه گیری با حقوق بشر جهانی می پردازیم. این مقاله از جهت هدف کاربردی و از جهت خصوصیت موضوع مقاله ایی توصیفی و تحلیلی است که روش جمع آوری اطلاعات برای تعریف مفاهیم پایه ایی، روش کتابخانه ایی و اسنادی بوده است.

کلید واژه ها: حقوق بشر، امام علی، نهج البلاغه، حقوق بین الملل، حقوق، حق

سید حمید موسوی / ارشد نهج البلاغه

عنوان: اصل مساوات حقوق در نهج البلاغه

چکیده:

یکی از مباحث مهم امروز جهان، حقوق بشر (انسان) و اصل مساوات در حقوق است. هر چند طرح مباحث حقوق بشر به شکل امروزی آن سابقه تاریخی چندانی ندارد، باید اعتراف کرد که طی قرن اخیر مطالب و مباحث آن رشد بسیار فزاینده داشته است. باید اذعان کنیم که طرح بحث حقوق بشر و رعایت اصل مساوات حقوقی از دیدگاه امیرالمؤمنین (علیه السلام) شاید بهترین شیوه در دستیابی به این حوزه حقوق است، زیرا امیرالمؤمنین (علیه السلام) به اعتراف همگان به عنوان بهترین شخص آگاه به اسلام بعد از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) است، از طرف دیگر وی مدتی اگرچه کوتاه به عنوان حاکم جامعه اسلامی زمامداری دولت اسلامی را عهده دار بوده و بیش از سایر دوره‌ها زمامداری آن حضرت با تنوع نژادها، زبانها، رنگها، ادیان، و سرزمین‌های مختلف روبرو شده است. از طرف دیگر گروه‌های سیاسی و عقیدتی و کلامی نیز حوزه حکومتی دولت اسلامی مطرح است.

قبل از شیوه حکومتی امیرالمؤمنین (علیه السلام) تاریخ اسلام تجربه‌های تلخ و شیرین دیگر هم داشته است. همه اینها باعث می‌شود که حقوق بشر و رعایت مهمترین اصل آن یعنی اصل مساوات از دیدگاه امیرالمؤمنین (علیه السلام) بسیار مهم و ملموس باشد. در این نوشتار ابتدا به تعریف حق و حقوق در نهج البلاغه، بیان حقوق مداری در نهج البلاغه و سپس به بررسی اصل مساوات در نهج البلاغه پرداخته می‌شود.

کلیدواژه‌ها: حق، حقوق، مساوات، نهج البلاغه، امیرالمؤمنین (علیه السلام).

طاهره سترگ ، معصومه رضاییان حق / سطح ۳

عنوان: اصول قرآنی ناظر بر حقوق معنوی زوجه با تأکید بر نهج البلاغه

چکیده:

هرچند اسلام بر رعایت حقوق مادی در خانواده تأکید دارد و در سیره ائمه معصومین (علیهم السلام) نیز با دقت مورد توجه و عنایت بوده؛ اما اساس خانواده بر حفظ حقوق معنوی استوار است. زیرا حقوق مادی، نمای ظاهری ساختمان خانواده را زیبا می کند؛ اما پایه ها و بدنه آن با حفظ حقوق معنوی استحکام می یابد و این سرمایه معنوی، حقی متقابل است که زن و مرد هر دو بایستی رعایت کنند: «و لهنّ مثلُ الَّذی علیهنّ بِالْمَعْرُوفِ» (سوره بقره/۲۲۸؛ و مانند همان وظایفی که بر عهدهی زنان است، به طور شایسته بر عهدهی مردان است). بر این اساس، پژوهش حاضر با معرفی اصول قرآنی ناظر بر حقوق معنوی زوجه با تأکید بر نهج البلاغه با رویکردی نوین که بر اساس پیوند اخلاق و حقوق به روش اسنادی با مقایسه‌ای تطبیقی و تحلیلی با هدف اصلاح و تحکیم روابط زن و شوهر در درون خانواده و اصلاح الگوی برنامه‌ریزی کلان اجتماعی به زیور طبع آراسته شده است تا به بضاعت مزجات خود به ندای ولی امر و نائب حجت خدا (عج) لبیک گفته باشیم. در این راستا اهتمام نگارنده این بوده است که علاوه بر استناد به آموزه های قرآنی و نیز سخنان گوهر بار امام علی (علیه السلام) با تأکید بر نهج البلاغه و شروح آن استناد شود، تا بر اغنای هر چه بیشتر این اثر افزوده گردد. نتیجه آنکه اصول قرآنی احصا شده، بیانگر عنایت وافر خداوند به تأسیس، تعالی و پایداری بنای مقدس خانواده است و موید حاکمیت اصل تحکیم بنیان خانواده بر دیگر اصول مذکور می باشد؛ افزون بر این از منظر قرآن زن و شوهر، هر دو در حفظ این بنیان نقش دارند و از هر کاری که روابطشان را متشنج و مخدوش می کند باید اجتناب نمایند.

کلید واژه ها: قرآن، نهج البلاغه، خانواده، زوجه، حقوق معنوی، اصل، تحکیم

محمد مهدی خبیر / ارشد علوم قرآنی

عنوان: راهکارهای اعتلای احساس مسئولیت معلمی در سیره‌ی امیرالمؤمنین علی (علیه السلام)

چکیده:

مسئولیت معلمی که از بنیادی‌ترین و حیاتی‌ترین مسائل در حوزه‌ی تعلیم و تربیت است، ضامن اجرای مطلوب فرایند یاددهی- یادگیری خواهد شد. نگاه محققانه به این امر با تکیه بر سیره‌ی معصومین (علیهم‌السلام)، آهنگ حرکت برای تحقق جامعه دینی پیشرفته را هموارتر و سریع‌تر می‌سازد. هدف از این نوشتار، پرداختن به روش‌های تربیتی امام علی (علیه‌السلام) برای اعتلای احساس مسئولیت‌پذیری در میان معلمان است. با استناد به روایات و شواهد تاریخی و با توجه حکومت‌ظاهری امام علی (علیه‌السلام) نسبت به سایر ائمه و در نتیجه امکان‌الگو برداری بهتر از سیره‌ی آن بزرگوار، ضرورت این پژوهش بیشتر آشکار می‌شود.

بررسی حاضر جنبه تحقیق کتابخانه‌ای و از نوع پژوهش توصیفی- تحلیلی است. در این مقاله پس از بیان مفاهیم کلی، راهکارهای اعتلای احساس مسئولیت‌پذیری معلمی در سیره‌ی امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) استنباط شده؛ و از این رهگذر تفاوت مسئولیت و احساس مسئولیت؛ و نیز خاستگاه احساس مسئولیت در سیره‌ی علوی نیز بیان شده و بدست آمده که در سیره‌ی امام علی (علیه‌السلام) تأکید بر راهکارهای معرفتی، اعتقادی، رفتاری، پاداش و عقاب و توجه به نتایج کار، موجب تقویت و اعتلای احساس مسئولیت‌پذیری معلمان شده است. امید آنکه این پژوهش گامی هر چند کوتاه جهت رسیدن به تمدن نوین اسلامی برخاسته از مبانی علوی باشد.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت، مسئولیت معلمی، احساس مسئولیت معلمی، سیره‌ی امیرالمؤمنین علی (علیه السلام)

زهرا سادات مینایی / ارشد فلسفه و کلام

عنوان: حقوق و تکالیف زن در خانواده از منظر نهج البلاغه

چکیده:

شناخت حقوق و توجه به حقوق متقابل محور قرار گرفتن حقوق در زندگی بنیان زندگی سالم و سعادت آمیز است تا زمانی که آدمیان به حقوق گوناگون واقف شوند و رعایت آن حقوق را محور رفتار و مناسبات خود قرار ندهند زندگی انسانها از تکیه گاهی محکم برخوردار نخواهد شد.

بر همین اساس با ایجاد عقد نکاح با کلیه شرایط معتبر شرعی و قانونی بین زن و مرد حقوق و وظایفی بین زن و شوهر ایجاد می شود که رعایت آن در ثبات و استحکام نظام خانواده تاثیر اساسی دارد در این میان با توجه به وجود عواطف بسیار قوی در زنان نقش آنان در تامین بهداشت روانی خانواده چشم گیرتر است. در حقوق اسلامی راجع به تقسیم وظایف زوجین تفاوتهایی دیده می شود که نه تنها خاستگاه تبعیض ندارند بلکه در نظام قانونگذاری کاملا مستند بر مبانی خاص است و قابلیت تامل و توجیه عقلایی دارد و دقت و تیز بینی نام شریعت را بر پایه حکمت و عدالت و رافت و رحمت در گستره حقوق خانواده روشن می سازد و خود بیانگر وجود تناسب بین عالم شریعت و طبیعت و فطرت است. حضرت علی زنان و مردان را دارای سرمایه های یکسان خلقتی می داند که این سرمایه ها در جنسیت های متفاوت زن و مرد به رفتارهای متفاوتی می یابد. لذا اگرچه زن و مرد به عنوان نوع انسان در بسیاری از صفات مشترک هستند اما در برخی موارد اختلاف وجود دارد که این اختلاف بر ایفای نقش آنها اثر می گذارد. رفتار شایسته، مشورت و نظرخواهی، همکاری و همیاری، هدیه، کمک در امور منزل از طرف مرد، از جمله حقوق زن است که در این مقاله به آن پرداخته شده است.

کلید واژه ها: حقوق، تکلیف، زن، نهج البلاغه

اکرم قسمی / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: بررسی مفهوم غیرت در نهج البلاغه

چکیده:

در این نوشتار حق غیرت از دیدگاه اسلام با تاکید بر نهج البلاغه مورد بررسی قرار گرفته است. غیرت یک نوع ناموس پرستی و نگهداری از آن به شمار می رود و در اعتقادات مسلمانان از جایگاه رفیعی برخوردار است و کسی که آگاهی در این زمینه نداشته باشد ممکن است در اعمال غیرت دچار افراط و یا تفریط شود و همین امر باعث گمراهی و خروج از موازین اخلاقی شود.

هدف از تهیه این مبحث تبیین جایگاه غیرت در خانواده و به طبع در اجتماع است که مطالب لازم از منابع مکتوب و غیر مکتوب با استفاده از ابزار فیش برداری جمع آوری و تدوین گردید. با توجه به اهمیت موضوع غیرت در ابعاد مختلف، تحقیقات چندانی صورت نگرفته؛ فقط در بحث غیرت به مفهوم ناموس پرستی مطالبی یافت می گردد. اما از دیدگاه ائمه اطهار بالاخص امیرالمومنین علی (علیه السلام) به این مساله پرداخته شده است.

خلاصه کلام اینکه غیرت لازمه یک زندگی سالم و پاک می باشد برای مصونیت خانواده از گزند نگاه و رفتار و عملکرد ناپاکان و طمع ورزان، غیرت امری ضروری است که نه ربطی به زمان دارد که کهنه و قدیمی شود و نه ارتباطی به تمدن و پیشرفت و توسعه دارد که امری متحجرانه تلقی شود. از این رو باید این خصیصه اخلاقی در میان مردان جامعه تقویت نمود تا سلامت تک تک اعضای خانواده در آن تضمین شود.

کلید واژه ها: غیرت، ناموس، پاکدامنی

بتول حشمتیان / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حق سالمند

چکیده:

انسانها در طی فرایند زیستی با مرحله‌ای به نام سالمندی روبه‌رو می‌شوند که در گذرگاه رشد طبیعی به دست می‌آید به طوری که با سرنوشت آدمی عجین شده و ضرورتی اجتناب ناپذیر محسوب می‌شود. انسان‌هایی که به طور طبیعی عمری را سپری کرده و در اثر ناتوانی دیگر قادر به رفع احتیاجات خود نیستند فردی که در فراز و نشیب روزگار رسالت انسانی خود را به شایستگی انجام داده و اینک با انبوهی از تجربه در کنار دیگر افراد جامعه قرار گرفته حقوقی بر عهده سایرین دارد که اسلام به طور کامل به آن پرداخته است. لذا در این تحقیق به مواردی چون اهمیت و جایگاه سالمند، مسائل و مشکلات آنها، آسیب‌های بی‌توجهی به سالمندان، حقوق سالمند از دیدگاه اسلام و ... پرداخته شده است. اسلام برای این گروه از افراد جامعه علاوه بر حقوق انسانی حقوق خاص دوره سالمندی نیز در نظر گرفته که به طور کلی می‌توان آن‌ها را به دو دسته تقسیم کرد. حقوق مادی مانند پوشاک، مسکن، تغذیه، درمان و ... و حقوق معنوی مانند تکریم و احترام، محبت و عشق ورزی به آن‌ها، حمایت عاطفی و روانی و بسیاری موارد دیگر که باعث پاسداشت حقوق آنها گشته و سلامت جامعه و خانواده را به دنبال دارد. با توجه به سفارشات اسلام و ائمه، شیوه برخورد با سالمند باید جامع و کامل باشد و تمام جنبه‌های حیاتی او را دربرگیرد، تکریم سالمند، احترام به آنان، پیروی از سخنان به حق آنان و مهربانی با آنان از جمله مواردی که در رساله حقوق امام سجاد (علیه السلام) و نهج‌البلاغه به آن اشاره شده است.

کلید واژه‌ها: حق، سالمند، حقوق سالمند

فائزه صادقی و بهاره عبدالحسینی / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق حیوانات از منظر اسلام با تاکید بر نهج البلاغه

چکیده:

در این نوشتار حقوق حیوانات از منظر اسلام با تاکید بر نهج البلاغه مورد بررسی قرار می گیرد. از آنجایی حیوانات نقش مهمی در زندگی بشر ایفا می کنند چه از جهت استفاده از وجود آنان برای مصرف غذایی و چه استفاده برای حمل و نقل و پوشاک، و چه از جهت تفکر و تدبیر در خلقت آنان و پی بردن به قدرت لایزال پروردگاران. بنابراین جا دارد که حقوق آن ها را شناخته و رعایت کنیم. اهمیت حق حیوان در اسلام، تا آن جاست که در پاره‌ای موارد، آن را در زمره (حق الله) دانسته‌اند. در دهه های اخیر، توجه جوامع به این مطلب جلب شده است که فقط انسان‌ها از حقوق مختلف برخوردار نیستند؛ بلکه تمام آنچه روی زمین وجود دارد مانند کوه‌ها، دریاها و حیوانات و گیاهان نیز دارای حقوق می باشند. لذا در این تحقیق علاوه بر ذکر معیارهای طبقه بندی حیوانات در قرآن، به ویژگی‌های حیوان، جایگاه و منزلت حیوان از دیدگاه نهج البلاغه، و حقوق حیوانات از جمله حفاظت از جان حیوانات، نحوه و شرایط کشتن حیوانات، رسیدگی به حال حیوانات، مهربانی و ملاحظت با حیوانات، پرهیز از آزار و اذیت، حق کاربری درست و خوشایند و .... پرداخته شده است. بنابر آنچه گفته شد اسلام بر رفتار نیکو، رفق و مدارا و بهره گیری درست از حیوانات تاکید دارد و به انسان اجازه نمی‌دهد به بهانه ی شرافتی که بر دیگر موجودات دارد، جایگاه و حقوق حیوانات را نادیده بگیرد و با بی توجهی به نیاز های حیوان، اسباب آزار و اذیت آنها را فراهم سازد، از همین رو مدارا در بهره‌گیری‌های مختلف از حیوان جزء فرهنگ اسلامی است. که این مهم در فرمایشات گهربار امیرالمومنین (علیه السلام) نیز مورد توجه خاص قرار گرفته است.

کلید واژه ها: حق، حیوان، حق حیوان، نهج البلاغه

زهرا سادات کاظمی / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: بررسی حق روزه در فرهنگ اسلامی

چکیده:

رمضان یکی از بهترین ماه‌های خداست و روزه یکی از بهترین عبادت‌های خدای تعالی است. حقیقت روزه تقوای همه جانبه است و یکی آثار فردی آن تقویت بسیاری از ملکات اخلاقی است که آدم می‌تواند با نهادینه کردن و درونی کردن این ملکات راه خود را برای حرکت در این مسیر در ماه‌های بعد فراهم سازد، روزه علاوه بر رشد فضایل اخلاقی نقش بسزایی در آسایش دنیوی انسان، چه در امور مادی و چه در امور معنوی دارد. که قرآن و روایات به‌طور گسترده بدان اشاره کرده است. لذا در این تحقیق به بررسی حق روزه از نگاه روایات و اهل بیت به خصوص کلام امیرالمومنین علی (علیه السلام) پرداخته شده است. بنابراین تقویت اراده و ایمان، خودسازی، استکبارستیزی و استکبار زدایی از فلسفه روزه است که در نهج البلاغه اشاره شده است. و اینکه روزه حقی است که انسان با کنترل نفس، مجاری شیطان را در وجود خود تنگ نموده و با پرهیزگاری به وصل الهی می‌رسد.

کلید واژه ها: حق ، روزه، نهج البلاغه

سیده زینب موسوی / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حق دوست از منظر اسلام

چکیده:

انسان در طول شبانه روز با انسان‌های بسیاری با نقش‌های متفاوت ارتباط دارد و این ارتباط بعضاً تکرار شده و موجب ایجاد انس و الفت در بین طرفین می‌گردد و ممکن است یک مصاحبت ساده به دوستی‌های عمیق تبدیل شود حضرت علی (علیه‌السلام) می‌فرماید: دوست، نزدیکترین خویشاوند است.^۱

از اینرو در این مقاله سعی شده به مفهوم دوست و حقوق آن از منظر اسلام پرداخته شود. با توجه به اهمیت دوست و دوست‌یابی، اسلام نیز برای این ارتباط حد و مرزی قائل شده که با شناخت حقوق دوست و رعایت آن دوستی مطلوب شکل خواهد گرفت. شناخت و رعایت حقوقی از قبیل رازداری، احترام به یکدیگر، اغماض و چشم‌پوشی از لغزش‌ها، فروتنی و اخلاص در روابط و کمک و یاری در رفع حوائج وی با جان و دل باعث صمیمت روابط و رشد و تعالی طرفین می‌گردد و هر کدام از دوستان با انجام تکالیف خود در واقع حقوق دوست را ایفا می‌کنند. آزمایش در وقت نیاز، هنگام خشم، در سختی‌ها، در سفر و در هنگام زوال قدرت، می‌تواند ما را در انتخاب دوست شایسته رهنمون شود. از دوستی با افراد ناشایست مانند منحرفان از دین و مشرکان و یا بخیلان و... اجتناب کنیم. البته در دوستی‌ها باید حد و مرز دوستی‌ها رعایت شود و از افراط و تفریط در دوستی‌ها پرهیز شود.

کلیدواژه‌ها: حق، دوست، حق دوست، رفیق

^۱ - محمد، محمدی ری شهری؛ میزان الحکمه؛ ج ۶، ۱۰۲۱۶.

فاطمه ریسه / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق بیگانگان

چکیده:

در این نوشتار حقوق بیگانگان (اهل کتاب) از منظر اسلام مورد بررسی قرار گرفته است. این واژه در زبان عرب به معنای اجنبی، زنیم، غریب آمده است و در فرهنگنامه‌های مختلف به تعابیر گوناگون بکار برده شده است. این واژه برای معرفی اهل کتاب نیز مورد استفاده قرار گرفته است. طبق دیدگاه اسلام اهل کتاب شامل یهودیان، مسیحیت، و مسلمانان می‌گردد. اهل کتاب به اعتبار جایگاه انسانیشان در مکتب اسلام از حقوقی برخوردار هستند، حقوقی مانند وفاداری به عهد و پیمان با آنها، دفاع از آنها در برابر ستم و ستم‌گران، احترام به آنها، و... که هر یک تبیین و توصیف گردیده است.

اسلام برای همه انسانها بنا به ماهیت و جایگاه انسانی شان ارزش قائل است، اعم از مسلمان یا غیر مسلمان و حقوقی که ذکر گردید برای آنها در نظر گرفته است که نه تنها افراد را به رعایت این حقوق ملزم نموده است بلکه برای بی توجهی به این حقوق و یا تزییع آن آثاری از جمله دشمنی با پیامبر و چیرگی دشمن بر مسلمانان را بیان می‌کند.

بنابراین در جامعه‌ای که حاکمیت اسلامی برقرار می‌شود مردم و حاکمان اسلامی موظف به رعایت حقوق اهل کتاب می‌باشند اگر افرادی به علت ناآشنایی با حقوق اهل کتاب و یا تعصبات دینی بخواهند با این افراد بد رفتار کنند و یا به اعتباری حقوق آنها را زایل کنند مورد قهر خدا و رسول او قرار خواهند گرفت.

کلید واژه‌ها: حقوق، اهل کتاب، زنیم، بیگانه، خارجی، غریب.

فاطمه بختیاری زاده / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حق گوش

چکیده:

شنیدن یکی از خطوط ارتباطی با مردم است که در ایجاد ارتباطهای انسانی نقش مهمی دارد. شکر نعمت‌های الهی در گرو استفاده صحیح و معقول از آنها است. بنابراین رسیدن به سعادت، مرهون استفاده صحیح از گوش و نیروی شنوایی است. و اساسا قوام و دوام انسانیت، به استفاده صحیح از این نیرو است و رشد و اکتسابی انسان، مرهون این عقل مسموع است. از آنجایی که برای داشتن روابط اجتماعی سالم نیازمند آن هستیم که با آداب آن آشنا شویم در این تحقیق حق گوش از دیدگاه آیات و روایات بررسی شده است.

گوش و چشم همه در برابر خداوند مسئول هستند. به فرموده امام سجاد (علیه السلام) حق گوش این است که آن را از شنیدن غیبت و ناروا و حرام نگه داشته و در همه حال نسبت به آن مراقبت داشته باشیم زیرا گوش دریچه ورود کلمات و سخنان به دل است و از طریق آن مفاهیم خیر و شر به جانها می ریزد و اهمیت پاکیزه نگه داشتن فکر و اندیشه از آلودگی‌ها بیشتر از روزه گرفتن یعنی استنکاف از خوردن و آشامیدن است.

کلیدواژه ها: حق، گوش، حقوق

فاطمه عسکری سلووشی / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حق زبان

چکیده:

زبان مقوله‌ای است که انسان در طول شبانه‌روز با آن سروکار دارد و ادای حق آن می‌تواند موجبات سعادت اخروی انسان را فراهم نماید. در این نوشتار به گناهان و آفت‌های زبان از جمله تهمت، غیبت، فحش و ناسزا و ... اشاره شده است. در سخنی از امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) آمده است: "العاقل من صان لسانه عن الغیبه" عاقل کسی است که زبانش را از غیبت و بدگویی دیگران حفظ میکند.

با بررسی‌های بدست آمده؛ راه درمان این بیماری‌ها (غیبت، تهمت و...) این است که زبان را به گفتار نیک و زیبایی در سخن عادت دهی و یا سکوت کنی، سخن خوب گفتن باید به صورت عادت و سنت و طبیعت ثانویه در آید، یعنی همان طور که ما طبق عادت نفس می‌کشیم و نفس کشیدن که تأمین نیاز طبیعی است به صورت یک عادت تکوینی در بشر در آمده است، در غیر آن صورت ادامه حیات ممکن نیست، وقتی لب به سخن نیز باز می‌کنیم باید به صورت یک عادت ثانویه، سخن خیر، نیک و خوب بگوییم و یا اینکه ساکت شویم و سخن نگوئیم. اساساً خداوند متعال این توانمندی و قدرت را به انسان عنایت کرده تا به وسیله زبان و قوه ناطقه قدرت عقل و اندیشه خود را به نمایش بگذارد.

کلیدواژه‌ها: حق، نهج‌البلاغه، غیبت، تهمت

فاطمه کیا پاشا / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حق عفاف و حجاب

چکیده:

حجاب و عفاف تنها راهی است که می تواند سلامت، امنیت، معنویت و کمال را در خانواده و اجتماع میسر سازد. این انتخاب، تنها راه رسیدن به کمال و سعادت الهی است و مبانی، ریشه و راه‌های آن را می توان از دل قرآن و روایات به دست آورد. لذا در این تحقیق سعی شده ابعاد حجاب؛ در رفتار و گفتار و نگاه، و آثار بدحجابی در فرد و اجتماع بررسی شده و راهکارهایی نیز ارائه گردیده است.

بنابراین؛ نهادهای سازنده فرهنگ حجاب و عفاف به عنوان یکی از ضرورت‌های باورهای دینی مستلزم برنامه ریزی صحیح در سه حوزه فرد، خانواده و جامعه است. نقش حکومت اسلامی در ایجاد و ترویج این باور انکارناپذیر بوده و در نگاهی عمیق تر، ضروری و اساسی است. پیش از برنامه ریزی صحیح باید عناصر مفهومی چون فرد انسانی، خانواده و جامعه را در زمینه فعالیت علمی و فرهنگی به خوبی شناخته و جایگاه هر یک را بررسی کرد. عناصری. سپس در سه مرحله نهادهای سازنده، گسترش فرهنگ، حفظ و پاسداری از باورهای ترویج شده، با استفاده از ابزار و شیوه‌های کاملاً مدرن و مؤثر به فعالیت پرداخت. برای اجرایی و عملیاتی شدن هر یک از مراحل پیش گفته، نیازمند حرکت جمعی پویایی در نهادهای فرهنگی - اعم از خصوصی و دولتی - خواهیم بود، برای نهادهای سازنده، گسترش و حفظ فرهنگ عفاف و حجاب باید از همه توانایی‌ها، اختیارات و امکانات موجود در نهادهای کشور بهره گرفت. آموزش و پرورش، حوزه‌ها، دانشگاه‌ها، نهادهای اقتصادی و فرهنگی و حتی بهداشتی کشور در رسیدن به هدف مورد نظر نقش بسزایی دارند.

کلید واژه ها: حجاب، عفاف، جامعه، پوشش

لیلا عبدلی / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق اعضاء و جوارح

چکیده:

در این نوشتار حقوق اعضاء و جوارح از منظر اسلام با تأکید بر نهج البلاغه و رساله حقوق مورد بررسی قرار گرفته است. شناخت حقوق و توجه به حقوق متقابل و محور قرار گرفتن حقوق در زندگی، بنیان زندگی سالم و سعادت‌آمیز است. تا زمانی که آدمیان به حق‌های گوناگون واقف نشوند و رعایت آن حقوق را محور رفتار و مناسبات خود قرار ندهند، زندگی انسانی از تکیه‌گاهی محکم برخوردار نخواهد شد. انسان چون سایر حیوانات دارای اعضاء و جوارح است که با نظم خاصی پیکره وجودی او را شکل می‌دهند. اعضاء و جوارح انسان شامل زبان، چشم، گوش، دست، پا، شکم، عورت و ... هر یک دارای حقوقی هستند که از ضروری‌ترین حقوق به شمار می‌آیند. بر همین اساس در سخنان اهل بیت (علیهم‌السلام) به پاسداشت این حقوق تأکید شده است.

بنابراین حق زبان بیان حقایق و سخنان نیکو، حفظ و دور نگه داشتن آن از مطالب مستهجن، کذب، تهمت، غیبت، فحاشی، پرگویی، سخن چینی و نمایی بوده واز جمله حقوق چشم نگاه به قرآن، پیشوای عادل ربانی، چهره پدر و مادر از روی مهربانی و ... حق گوش هم منزه داشتن آن از امور حرام مانند استماع تهمت، غیبت، اصوات نامناسب که مقدمات حرام را فراهم، دل را تحریک، فکر را منحرف و عقل را زایل می‌سازد، می‌باشد. که ادای این حقوق و انواع دیگر حقوق، انسان را در جهت رسیدن به هدف والای انسانیت و کسب رضایت خداوند و تحقق بندگی یاری می‌رساند.

کلیدواژه‌ها: حق، اعضاء، جوارح، زبان، چشم، گوش

مرضیه جواهریان نیا / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: بررسی حقوق کودک در اسلام با تاکید بر نگاه امام سجاد (علیه السلام) در رساله حقوق

چکیده:

در این مقاله به بررسی حقوق کودک از منظر اسلام پرداخته شده است. یکی از مباحث حوزه خانواده، حقوق و وظایف هر یک از اعضای خانواده می‌باشد و به دلیل اینکه کودک ضعیف‌ترین و شاید مهم‌ترین عضو خانواده است، حقوق او از مهم‌ترین حقوق انسانی است؛ زیرا اگر کودکان از مراقبت و حقوق ویژه‌ای برخوردار نباشند، نمی‌توانند در سایه این حقوق از صحت و سلامتی روحی و جسمی برخوردار شده، حضوری مفید و کارساز در اجتماع داشته باشند. لذا مباحث حقوق کودک از مسایل ریشه‌ای و مهم است که در میان انبوه دیگر مسایل علوم انسانی از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. به همین دلیل اسلام به این قشر از افراد که رشد و پیشرفت جامعه در گرو تربیت صحیح آنها است، توجه ویژه نموده و برای احیاء حقوق آنها توصیه‌های بسیاری نموده است که در این تحقیق به توصیف و تبیین آنها پرداخته شده است.

بنابراین در یک جمع بندی حقوق کودک را از دو جنبه مادی و معنوی می‌توان بررسی کرد که از جمله حقوق معنوی کودک: عطف و مهر ورزی، مساوات و تکریم، دعا کردن در حق او، تعلیم و علم‌آموزی، نصیحت و موعظه، کمک و یاری نمودن، سرزنش نکردن او، پرهیز از تنبیه و... و از جمله حقوق مادی او حق حیات، حق نگهداری، حق انتخاب نام نیکو، حق تأمین خوراک و تغذیه مناسب برای کودک و ... بوده که از سوی والدین و اجتماع باید پاسداشته شود.

کلید واژه‌ها: حق، حقوق، کودک، صغیر

مرضیه حبیبی راد / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: **حق آزادی عقیده** (به استناد قرآن و نهج البلاغه)

چکیده:

در فرهنگ اسلامی تعریف حقوق انسان و چگونگی برآوردن آن‌ها بر اساس مبانی اسلام و نگرش واقعی به انسان انجام می‌شود و روشن است که نگاه این فرهنگ به آزادی از جمله آزادی عقیده و بیان با دیگر فرهنگ‌ها متفاوت خواهد بود. از نظر اسلام آزادی عقیده حق طبیعی هر فرد انسانی است و هرکسی می‌تواند با آزادی کامل هر عقیده و مرامی را که بخواهد انتخاب کند. اسلام از ابتدا افراد را در گزینش و انتخاب عقیده آزاده گذاشته است تا با مطالعه و تحقیق دین و آیین خود را انتخاب کنند. اسلام بر اساس آیه « لا اکراه فی الدین » عقیده‌ای را بر کسی تحمیل نمی‌کند، بلکه مردم را به تفکر و عقلانیت دعوت می‌کند و حتی تقلید کورکورانه و بدون تفکر و تعقل را در اصول اعتقادی دین نمی‌پذیرد.

بر همین اساس در این مقاله به حق آزادی عقیده، از نگاه قرآن و نهج البلاغه پرداخته شده است. بنابراین برخی از موانع اندیشه صحیح از نظر اسلام عبارتند از جهل و نا آگاهی و دلبستگی‌های دنیایی و پیروی از هوای نفس می‌باشد. که از نظر اسلام تنها پذیرش باورهای حق و صحیح ارزش دارد و انسان باید تمام تلاش خود را برای رسیدن به حقیقت به کار گیرد. لذا خداوند در جاهای مختلف از قرآن به تفکر و تعقل امر می‌کند و آزادی عقیده‌ای را که بر مبنای تفکر باشد می‌پذیرد و پیروی کورکورانه از آداب و رسوم غلط گذشتگان تنها به مجرد اینکه ارث پدرانشان است را نهی می‌کند.

کلید واژه‌ها: حق، عقیده، آزادی عقیده

مروارید کمالی / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حق گوش و چشم

چکیده:

در این تحقیق حق گوش و چشم از دیدگاه نهج البلاغه مورد بررسی قرار گرفته است. انسان چون سایر حیوانات دارای اعضا و جوارح است که با نظم خاصی پیکره وجودی او را شکل می دهند. بی شک هر یک از آن اعضا برای هدفی خاص آفریده شده اند و وظیفه ای ویژه برای آنها مقرر شده است: "ان السمع و البصر و الفواد کل اولئک کان عنه مسئولا"، در سایه مسئولیت اعضا و هدفمندی جوارح، حقوقی برای آنها تعیین گردیده و تجاوز از حقوقشان ظلم شمرده شده است، زبان، چشم، گوش، دست و پای انسان به زودی از تجاوز حقوقشان شکوه خواهند کرد و بر ضد صاحبشان شهادت خواهند داد: با توجه به اهمیت این اعضا بر آن شدیم تا مختصری از حقوق که گوش و چشم برعهده ما دارند را بیان کنیم.

لذا نگاه آلوده مقدمه سایر اعمال منافی عفت بوده و موجب اضطراب و حسرت دائمی است. در صورتی که انسان به درستی از این نعمت‌ها استفاده کند، در سلوک عملی و تزکیه نفس بهترین بهره را می‌تواند از آن داشته باشد؛ انسان باید به واسطه چشم مراقب بسیاری از امور باشد از جمله اینکه باید مراقب خوراکی‌ها و غذاهایی که تناول می‌کند باشد، از این جهت که پاک و پاکیزه و حلال و طیب باشند.

کلید واژه‌ها: حق، چشم، گوش، نگاه، نهج البلاغه، رساله حقوق

افتخار کربلایی حسنی / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حق چشم

چکیده:

در این تحقیق حق چشم بررسی شده است. اسلام به صراحت تمام درباره حق و حقوق انسان تأکید نموده است، به طوری که خداوند در آیه ۷۰ سوره اسراء می فرماید: «و لقد کرّمنا بنی آدم و حملنا هم فی البرّ و البحر و رزقنا هم من الطّیّبات و فضلنا هم علی کثیرٍ ممّن خلقنا تفضیلاً» به این معنی که برای انسان کرامت ذاتی قائل هستیم و انسان به موجب انسان بودن خود، از این کرامت و فضیلت که تمامی انواع حقوق را در ابعاد مختلف حقوق گنجانده شده است، بهره‌مند می‌شود. در واقع انسانی که دارای کرامت ذاتی است، ناخودآگاه مستلزم حق و حقوق می‌شود و کرامت ذاتی بدون حقوق معنایی ندارد و باید حقوقی دنباله این کرامت ذاتی باشد. یکی از این حقوق؛ حق چشم است. در معارف تربیتی بر صیانت و نگهداری آن تأکید شده، و کیفیت استفاده صحیح از آن نیز تبیین شده است. انسان در مقابل این نعمت الهی مسئولیت‌هایی از جمله پرهیز از نگاه حرام، عبرت‌آموزی و دانش‌آموزی و ... را برعهده دارد.

لذا انسان باید چشم را به روی هر چه ناروا و ممنوع است ببندد؛ که ثمره آن آرامش در دنیا و ایمنی از حيله‌های شیطان است. رعایت حق چشم، هم برای انسان ایمنی از خطرات و لغزش‌ها را فراهم می‌کند و هم سبب آرامش انسان می‌شود، انسان بصیر و دانا کسی است که می‌شنود و اندیشه می‌کند؛ نگاه می‌کند و آگاهی می‌یابد؛ و از عبرت‌ها سود و فایده می‌برد و از چشم برای فراگیری علم و دانش استفاده می‌نماید.

کلید واژه‌ها: چشم، بصیرت، حق

منیره صبور باقرزاده / حوزه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان: حق نماز

چکیده:

پژوهش حاضر با عنوان «حق نماز» با هدف بررسی حق نماز و آثار آن در زندگی فردی و اجتماعی تدوین شده است.

نماز، عطیه‌ای الهی است که به عنوان فلاح مطلق «حی علی الفلاح» و بهترین عمل «حی علی خیر العمل» و ستون خیمه دین «الصلوة عمود الدین» معرفی شده است. نماز عروج به قبله‌ی رفیع انسانیت است که تعالی روح و کسب ملکات اخلاقی و نجات از فساد و تباهی از رهگذر آن حاصل می‌آید. دریافت نشان عبودیت از رهگذر این عبادت زیبای الهی، برای انسانی میسر است که شرایط صحت و قبول و کمال این عبادت عظیم را به نحو احسن بجای آورد. وقتی عبد این عبادت الهی را به طور شایسته به انجام رساند، آثار عظیمی اعم از فردی، اجتماعی، دنیوی و اخروی را بدنبال خواهد داشت که در حقیقت ثمره و نتیجه عمل او محسوب می‌شود.

تمرکز فکر و اندیشه، تعادل پایدار آدمی در مصاف با زندگی و رویدادهای آن، پشتوانه‌ای قوی در پیشبرد امور زندگی دنیایی که ما را احاطه نموده، آرامش و ثبات روح و دل در پرتو نماز، افزایش اعتماد به نفس و رسیدن به اعتماد به خدا و... از آثار روحی و معنوی نماز است.

کلید واژه ها: نماز، حق، تقرب

نسیم کریم نژاد / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: پیامدهای عدم پاسداشت حقوق زوجین

چکیده:

خانواده به عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی که همواره بخش قابل توجهی را از اشتغالات فکری انسان را تشکیل می‌دهد در دین مبین اسلام دارای جایگاه والا و اصل و پایه جامعه است. در نظام حقوقی برای تنظیم روابط خانواده و حفظ نظم و تامین سلامت اجتماعی انسان حقوقی را مشخص کرده تا از تعارض و تعدی جلوگیری شود. لذا استحکام این نهاد مقدس تنها با تلاش در رکن اصلی یعنی زن و شوهر به دست می‌آید که با رعایت حقوق یکدیگر پایه آن را مستحکم نمایند و سعادت را برای خود و جامعه رقم بزنند. شناخت جایگاه هر یک از زن و مرد در زندگی مشترک و حقوقی که هر یک به دیگری دارند اهمیت بررسی پیامدهای عدم پاسداشت حقوق را تبیین می‌نماید و اثر گذاری آن را بر تحکیم بنیان خانواده مشخص می‌سازد. حسن معاشرت، احترام متقابل، مدارا با یکدیگر، اصل تغافل، بخشش، حق رضایت‌مندی، آراستگی و ... از جمله حقوق متقابل زوجین است. که در این مقاله به آن اشاره شده است.

بنابراین حفظ شخصیت و حرمت افراد، سعادت فرد و جامعه، آرامش و احساس امنیت در سایه رعایت حقوق تامین می‌گردد و هدف شارع مقدس را تامین می‌نماید و عدم پاسداشت حقوق فرد را در عمل به اخلاق دچار تردید می‌سازد و به ناسازگاری منجر می‌شود.

کلید واژه ها: حقوق، زن، شوهر، خانواده، پاسداشت حقوق

زهرا نانکلی پور، نرگس رضازاده / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: حق فرزند بر پدر و مادر از دیدگاه نهج البلاغه

چکیده:

یکی از مباحث مهم و ارزشمندی که در بین جوامع اسلامی مطرح می باشد، بحث حقوق متقابل فرزندان بر والدین بوده است و از آنجا که رفتارهای صحیح، حاصل شکل‌گیری اندیشه‌ی دینی می‌باشد که از درون می‌جوشد؛ والدین باید به نکات مهمی توجه داشته باشند و از طرفی انسان تا زمانی که حق جو و حق شناس نباشد، نمی‌تواند حقوق متقابل را بر اساس دستورات دین اسلام رعایت کند.

در این تحقیق هدف شناسایی حقوق فرزندان از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام) و بیانات گهربار آن حضرت در نهج البلاغه می‌باشد. پس از جستجو در خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار نهج‌البلاغه، فرازهایی از حکمت ۳۹۹ و نامه‌ی ۳۱، مورد بررسی قرار گرفته شده؛ که با توجه به حقوقی که بر والدین واجب است، مطالب ارزشمندی جمع‌آوری شده و در سه محور ارائه گردید. حقوق معنوی کودک قبل از تولد و بعد از آن و جایگاه و منزلت فرزند در آیات و روایات و مراحل تربیتی فرزند از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام) در نهج البلاغه از جمله مطالبی است که در تحقیق اشاره شده است.

حاصل آنکه پدر و مادر باید سعی کنند تا ارتباط عمیق، محکم و مؤثری با فرزندان برقرار کنند تا زمینه‌ی رشد و خرسندی فرزندان را در حال و آینده فراهم نمایند. از جمله اهداف تربیتی در نگاه امیرالمومنین (علیه‌السلام) می‌توان به کمال‌گرایی تربیت الهی، آماده‌سازی فرزند برای تعقیب اهداف الهی در جامعه اشاره کرد و تصویر کلی آثار تربیتی از نگاه ایشان؛ عبودیت، با ایمان شدن، با تقوا شدن، حزب الله شدن و... می‌باشد.

کلید واژه‌ها: حق، تربیت، فرزند، نهج البلاغه.

بهاره بیات / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق متقابل حاکم و مردم از نگاه علوی

چکیده:

در زندگی اجتماعی، حقوق و مقررات و شرائطی بر روابط انسانی حاکم است که باید دقیقاً مورد شناسائی قرار گرفته و رعایت گردد. یکی از حقوق اجتماعی «حقوق متقابل» است که لازم است همه اقشار جامعه نسبت به دولت، و دولت نسبت به مردم، حقوق متقابل را محترم بشمارند، و از حد و مرز عدالت تجاوز نکنند، تا زمینه های رشد و کمال تحقق یابد. از دیدگاه امام علی (علیه السلام)، در میان حقوق الهی بزرگ ترین حق، حق رهبر بر مردم، و حق مردم بر رهبر است، حق واجبی که خدای سبحان، بر هر دو گروه لازم شمرد، و آن را عامل پایداری پیوند ملت و رهبر، و عزت دین قرار داد. هدایت و راهنمایی مردم، تامین رفاه، آسایش و آموزش مردم، بازستاندن حقوق ستم دیدگان و برپایی عدالت و مساوات و ... از جمله حقوق مردم بر رهبر جامعه است. وفاداری به عهد و پیمان، خیرخواهی و نصیحت، خدمت به حکومت، اطاعت از امر حاکم، و ... نیز از جمله حقوق حاکم و رهبر جامعه بر مردم بوده که در نهج البلاغه به آن اشاره شده است. از نگاه حضرت رعایت «حقوق متقابل» عزتمندی حق در بین مردم و حکومت؛ برپایی آثار دین؛ برپایی آثار عدالت در جامعه؛ کاربرد سنتها در جایگاه خود؛ اصلاح زمان؛ پایداری و دوام حکومت؛ یأس دشمنان را در پی دارد.

کلید واژه ها: حق، حاکم، مردم (رعیت)، نهج البلاغه

زهرا سلامتیان، اکرم پیرقلی / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق والدین از دیدگاه نهج البلاغه

چکیده:

خانواده که یک جامعه انسانی کوچک به شمار می رود، عوامل مختلفی در ثبات و ناپایداری آن نقش ایفا می کند؛ و از آنجا که پدر و مادر نقش مهمی در خانواده دارند رعایت حقوق آنها حائز اهمیت بوده و خدای تعالی و دین مبین اسلام نیز به آن اهمیت ویژه ای می دهد.

لذا در این نوشتار، با استفاده از کلام الهی و سخنان معصومین (علیهم السلام) به ویژه امیرالمومنین (علیه السلام) حقوق پدر و مادر بر فرزندان که شامل؛ اطاعت از پدر و مادر، به آرامی و نرمی با آنان سخن گفتن، تواضع و فروتنی در برابر آنان، دعا در حق والدین، خشنودی والدین است و نیز آثار نیکی به پدر و مادر که شامل؛ نیکی متقابل فرزندان، طول عمر و وسعت رزق، آسانی سكرات موت و... است ذکر شده است .

بنابراین بحث حقوق والدین مورد عنایت خاص ادیان آسمانی از جمله اسلام قرار گرفته و در این باره قرآن کریم نهج البلاغه و پیشوایان دین اسلام دستوراتی نیز صادر کرده اند. بنابر آموزه های قرآنی رعایت احترام والدین در هر شرایطی لازم است، اما اطاعت کردن از ایشان فقط تا جایی واجب است که منجر به ورود انسان به حوزه ی کفر و شرک و خروج او از حیطة ی عدل و انصاف نشود.

کلید واژه ها: حقوق، والدین، اسلام، پدر، مادر.

فاطمه جبّاری / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: حق شاگرد و استاد در نهج البلاغه

چکیده:

هر انسان دردمند و بیداری در هر زمان و جامعه‌ای، در پس شناخت حق و باطل است تا بتواند راه حق را برگزیند و به سعادت و رستگاری نائل آید. حرکت در عرصه‌ی معرفت حق با همه‌ی ارزش‌های والایش برای کسانی که آمادگی‌های علمی و عملی لازم را برای صعود به قله‌های فرازمند حقیقت و معرفت توحیدی کسب نکرده‌اند، راهی است دشوار و چه بسا به جای هدایت، به تباهی و هلاکت منجر شود. پس برای رسیدن به حق، باید پیرو قرآن و سنت بود و بدون کسب صلاحیت لازم، از گرفتار شدن در باتلاق‌های شبهات و چون و چراهای بی‌فرجام دوری کرد. توجه به بزرگترین معیار حق، یعنی پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و امامان معصوم (علیهم‌السلام)؛ به ویژه مولی‌علی (علیه‌السلام) در وساطت نزول فیض و رحمت حق و دفع موانع حق، امری حتمی و لازم است. در منشور حقوقی امام سجاد، رعایت بزرگی و احترام، استماع سخنان، فراگیری، همراهی و مساعدت با استاد از حقوق معلم بر شاگرد ذکر شده و تعلیم خوب، صبر و متانت، دوستی و صدق، تندی نکردن و خشم نگرفتن و تلاش امیدوارانه و متعهدانه برای هدایت شاگردان بر معلم ضروری دانسته شده است. در نهج البلاغه نکات ارزنده‌ای آمده از جمله: ابراز ارادت و خاکساری به معلم و پرهیز از تندی و تیزی زبان با سخن گفتن را به تو آموخته و موارد متعدد دیگر است.

کلید واژه‌ها: حق، باطل، حق شاگرد، حق استاد.

زهرا خانوردیلو / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: حق فرزند با نگاهی به نهج البلاغه

چکیده:

امروزه انسان‌ها در چارچوب قانون زندگی که جامعه‌شناسان و روان‌شناسان برایشان ساخته‌اند، در موضوعات مختلفی همچون تربیت، می‌اندیشند و رفتار می‌کنند. از این رو در روابط خانوادگی، فرزندان حقی دارند که باید از سوی والدین پاسداشته شود. بر همین اساس در این مقاله، ویژگی‌های تربیتی اسلام از دیدگاه نهج‌البلاغه و حقوق فرزندان بررسی شده است. پرورش خلاقیت در کودک، پرورش امید با توکل به خدا در کودک، آشنا کردن کودک با معنای اصلی مرگ، ضرورت واقع‌نگری در زندگی از مواردی است که با الهام از وصیت امام در نامه ۳۱ به فرزندش گرفته شده که در این مقاله به آن پرداخته شده است. لذا امام علی (علیه‌السلام) به عنوان پدری وظیفه‌شناس که خود را مسئول تربیت فرزندش می‌داند، به توضیح، تفسیر، پند و نصیحت‌هایی می‌پردازد. بر آن شدیم که گفته‌های این اسوه‌ی درایت و این گنجینه‌ی معرفت و علم تمام کمال کتاب‌های روان‌شناسان و جامعه‌شناسان غرب را بیان نماییم.

کلیدواژه‌ها: حق، تربیت، فرزند.

رقيه مواساتی / حوزه علمیه زهراي اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: عدل در نهج البلاغه

چکیده:

موضوع عدل و عدالت یکی از مباحث مهم دین مقدس اسلام است و مهم‌ترین منبع آن قرآن و سنت است. در میان فرقه‌های مختلف اسلامی، شیعیان عدل الهی و امامت را جزو اصول دین خود می‌دانند. مظهر عدل و عدالت خواهی حضرت علی (علیه‌السلام) اولین امام آن‌ها می‌باشد.

امام علی (علیه‌السلام) عدالت را یک تکلیف و وظیفه الهی، بلکه یک ناموس الهی می‌داند. نهج البلاغه اثر جاودان امام علی (علیه‌السلام) است که در آن عدالت اجتماعی به صورت یک فلسفه و یا نظریه‌ی اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مورد توجه قرار گرفته است.

در این تحقیق دیدگاه امام علی (علیه‌السلام) درباره معنی و مفهوم عدل و عدالت، مزایای آن و راهکارهای رسیدن به عدالت اقتصادی در یک حکومت اسلامی مورد مطالعه قرار می‌گیرد. شکی نیست که یکی از مظاهر توسعه یافتگی، برخورداری عامه مردم از رفاه نسبی اقتصادی می‌باشد و تحقق چنین امری از دیدگاه اسلام در احقاق حقوق مشروع هر فرد در جامعه توسط حاکمان عادل، متقی و ساده زیست، میسر می‌باشد و این همان اصولی است که امام علی (علیه‌السلام) بدان توجه و تاکید داشته است.

کلید واژه‌ها: معیار عدالت، عدالت قضایی، عدالت اجتماعی، مردم سالاری

زهرة سبزی، نفیسه سلیمانی / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق فرزند از دیدگاه امام سجاد (علیه السلام)

چکیده:

عشق و مهربانی و محبت، احترام متقابل و همیاری واقعی در گشودن گره تمام مشکلات و برطرف کردن موانع از سر راه خانواده را در پی خواهد داشت و وجود روابط محبت آمیز در برقراری تعادل روحی فرزند یک ضرورت محسوب می شود. دوستی و محبت به فرزند باید به طریقی ابراز و اظهار شود و این یکی از حقوق فرزندان در خانواده است. لذا جهت آشنایی با حقوق فرزندان، در این پژوهش حقوق آنان از دو جنبه عاطفی و اجتماعی بررسی شده است. که در بعد عاطفی، مباحثی همچون ابراز و اظهار مهر و ابراز محبت در روایات و آیات، عدم افراط در ابراز و اظهار محبت، مساوات در ابراز محبت و اثرات عدم مساوات و ... مطرح شده است. همچنین در بعد اجتماعی، مباحثی همچون تربیت و آداب آن، حقوق قبل و بعد از تولد به صورت مفصل طرح شده است.

لذا به فرموده امیرالمومنین (علیه السلام) هیچ ارث و میراثی برای فرزند گران قیمت تر از ادب و تربیت نیست و نخستین کسانی که کودک از آنها شکل می گیرد و روحیات و غرائز او در اثر تماس با آنها به وجود می آید، والدین هستند. آنها از آن جهت که بسیاری از ویژگی‌ها و صفات را از خود و اجدادشان به کودکان منتقل می کنند اولین بذر رشد فردی و شخصیت آدمی را می کارند. بر همین اساس والدین باید در تمام زمینه‌های (عاطفی، اجتماعی، تربیتی، تعلیم آموزش اقتصادی و ...) حداقل به اندازه‌ی تکلیف و وسع خود، حقوق فرزند را ادا کنند.

کلید واژه ها: کودک، والدین، حق، محبت

محبوبه قندهاری ، فریبا نعمت خرقانی / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: حجاب و خانواده

چکیده:

حجاب و پوشش اختصاص به اسلام ندارد، بلکه پیشینه تاریخی طولانی داشته و از نخستین خلقت خدا یعنی آدم و حوا بوده و در طول تاریخ در میان ملل و اقوام و مناطق مختلف بشری و ادیان و مذاهب جریان داشته است. آیات و روایات فراوان صریح و قطعی حکم می‌کند که حجاب و پوشش برای بانوان یک ضرورت دینی و شرعی است و یک حقی است که باید پاسداشته شود.

لذا در این مقاله به عوامل خانوادگی در ایجاد حجاب: تربیت دینی فرزندان در خانواده، تأمین نیاز به محبت زن در خانه، تشویق، ازدواج و عوامل خانوادگی مؤثر در بی‌حجابی: عدم محافظت زن و شوهر از یکدیگر، ضعف فرهنگ دینی خانواده‌ها پرداخته شده است.

حجاب یک ضرورت عقلی، دینی، اجتماعی و فردی است که به حکم عقل و فطرت و سرشت زن لازم و واجب است و نیز اقتضای نظم عمومی، سلامت اجتماعی و فردی و آرامش آن دو چنین است. پایه‌ها و ریشه‌هایی حجاب عبارتند از: ایمان به خدا و آخرت، آگاهی؛ تقوا، فطرت، حیاء (که نمونه‌هایی از قرآن آوردیم) و عفت هستند که با وجود تقویت آنها حجاب و پوشش در قامت زن استقرار پیدا می‌کند.

کلیدواژه‌ها: حجاب، پوشش، ادیان، اسلام، قرآن.

یاسمن جوادی، زهره اقلیدی / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: بررسی حق پا در نهج البلاغه

چکیده:

در این مقاله به بررسی حقوق پا از دیدگاه آیات و روایات و در رساله حقوق امام سجاد (علیه السلام) می‌پردازیم. هر عضوی از بدن برای هدفی خاص آفریده شده است که باید مناسب با آن هدف، آن عضو را به کار گرفت. پا یکی از اعضای بدن است که دارای حقوقی است، خداوند متعال در معارف دین برای همه اعضا، وظایف و تکالیفی قرار داده است که رعایت هر یک به منزله حق و تکلیف، برای انسان لازم است و به نص قرآن، در قیامت علاوه بر محاکمه کلی، تک تک اعضای بدن انسان، مورد بازخواست و محاکمه قرار می‌گیرند: «الیوم نَخْتِمُ عَلَیْ أَفْوَاهِهِمْ وَ تُكَلِّمُنَا أَعْدِيهِمْ وَ نَشْهَدُ أَرْجُلَهُمْ بِمَا كَانُوا یَكْسِبُونَ» «امروز ما بر دهان انسان‌ها مهر می‌زنیم؛ و دست‌هایشان با ما سخن می‌گویند و پاهایشان کارهایی را که انجام می‌دادند شهادت می‌دهند».

بنابراین، روا نیست که هیچ یک از این اعضا و جوارح در طریق گناه مورد استفاده قرار گیرد، رعایت حقوق این عضو بدن، اعم از معنای واقعی و اصلی یا مفهوم کنایی این است که انسان برای قدم برداشتن و گام نهادن باید یک بستر مناسب را فراهم آورد؛ و مراقب لغزش در مسیر حرکت خود باشد که استواری، ثبات قدم و راهی که انتخاب کرده، یک فضیلت است و تزلزل در مسیر حیات، نقصان. به نص فرمایش امام سجاد (علیه السلام) نتیجه ایستادگی بر این راه مستقیم، ایستادگی بر صراط در قیامت است.

کلیدواژه‌ها: اعضای بدن، حق، باطل، ارجل، عدل.

الناز آصفی نژاد / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: حق رهبر بر مردم از دیدگاه نهج البلاغه

چکیده:

در نظر اسلام، حق اولی از آن خداست و خداوند به دلیل مالکیت مطلق و خالقیت، حق دارد در همه‌ی عالم، آن‌گونه که اگر خواست تصرف کند یا به کسی اذن تصرف دهد؛ برای کسی حقی قائل باشد برای دیگری نه؛ وظیفه‌ی او را جعل نکند یا نکند.

در حقیقت والی در اسلام جزو کمال یافته‌ترین انسان‌هاست. انسان کمال یافته همانطور که به خویشتن ظلم نمی‌کند، به جامعه هم ظلم نمی‌کند؛ علمی که برای خود می‌خواهد، برای مردمان نیز می‌خواهد. حضرت علی (علیه‌السلام) در خطبه‌ی ۲۱۶ نهج البلاغه با اشاره به این مطلب می‌فرماید که بزرگترین حقی که خداوند قرار داده است، حقوق والی بر رعیت و حق رعیت بر والی است. رعیت اصلاح نمی‌شوند جز آن که زمامداران اصلاح گردند و زمامداران اصلاح نمی‌شوند جز با درستکاری رعیت و آن‌گاه که مردم حق رهبری را ادا کنند و زمامدار حق مردم را بپردازد، حق در آن جامعه عزت یافته و راه‌های دین پدیدار و نشانه‌های عدالت برقرار و سنت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) پایدار می‌گردد و روزگار اصلاح شده و مردم در تداوم حکومت امیدوار و دشمن در آرزوهایش مأیوس می‌گردد.

کلید واژه‌ها: حق، حکومت، حاکمیت، مردم.

فاطمه مجرب / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: حق والدین در نهج البلاغه

چکیده:

از آن جایی که بعد از عبادت و اطاعت از خداوند رحمان و رحیم، اطاعت اوامر پدر و مادر، مهم‌ترین برنامه است و این راهی برای رشد انسان است، چرا که موجودیت یک فرزند با موجودیت مادر و تربیت پدر شکل می‌گیرد.

اذا در این مقاله حقوق والدین از دیدگاه نهج‌البلاغه و رساله امام سجاد(علیه‌السلام) بررسی شده است.

یکی از حقوقی که پدر و مادر بر گردن فرزندان خویش دارند، این است که فرزند باید برای پدر و مادر خود دعای خیر نموده و از درگاه پروردگار برای ایشان طلب آمرزش نماید. به فرموده امام سجاد (علیه‌السلام) حق پدرت آن است که بدانی که او اصل تو است و تو شاخه و فرع او، اگر نمی‌بود، تو نیز نبود؛ پس هرگاه در خود چیزی دیدی که تورا شادمان ساخت، بدان که اصل آن نعمت را از پدر داری و خدای را بر آن سپاس گو و شاکر باش، و حق مادرت این است که شکمش ظرف وجود تو و دامنش برای تو، پناهگاه امن؛ سینه اش چشمه‌ی جوشانی برای رفع عطش تو و جانش فدای تو شده و سرد و گرم روزگار را بخاطر تو پذیرا گشته است؛ پس باید به پاس این همه محبت و زحمت، شکرگزار او باشی و هرگز نمی‌توانی مگر این که خدایت تو را یاری کند. بر همین اساس آیات قرآن و سخنان معصومین به روشنی و وضوح وظیفه فرزند را درباره حق والد مطرح کرده اند.

کلید واژه ها: حق، باطل، حق والدین.

زهرا نازبر / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله علیها)

عنوان: حق نفس در نهج البلاغه

چکیده:

در این پژوهش به بررسی «حق نفس» و تزکیه‌ی آن در نهج البلاغه، پرداخته شده است. توجه به نفس و لزوم مبارزه با آن در طول زمان‌های مختلف، باعث و بانی بسیاری از تحولات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی بوده است. چه بسا بسیاری افراد که با جلوگیری از یک امر نفسانی، جهانی را به سرمنزل نجات نزدیک و آنان را نجات داده‌اند و چه بسا افرادی که با رها کردن نفس به حال خویش، عالمی را ویران و به نیستی و تباهی کشانده‌اند. بر این اساس ابتدا تعریفی از حق و کلمات مترادف آن و نیز معنای تزکیه ارائه شده و سپس به معرفی انواع نفس از دیدگاه قرآن کریم پرداخته، به راه‌های مبارزه با خواهش‌های نفسانی از جمله خودسازی اخلاقی و تربیتی، یاد خدا و خشیت الهی اشاره گردیده است.

نفس انسان فطرتاً طالب کمال است و گرایش به کمال دارد. انسان از همان کودکی در صدد است تا توانایی‌ها و امکانات خود را فزونی بخشد و آنها را رشد و گسترش دهد. کمال انسانی از هر راهی پیدا نمی‌شود؛ بلکه مسیر مشخص دارد که اگر انسان از آن سیر تخلف و تخطی کند، به کمال نمی‌رسد. برای رسیدن به کمال نهایی باید از اهل بیت و انسان‌های راستین کمک گرفت و راه و منش آنها را پیش روی خود قرار داد.

کلیدواژه‌ها: حق، نفس، تزکیه، خواهش‌های نفسانی.

اشرف ختائی کاشانی / حوزه علمیه زهراى اطهر (سلام الله عليها)

عنوان: حقوق بشر در نهج البلاغه

چکیده:

حقوق بشر خواستگاه دینی دارد و ریشه‌اش در کتاب‌های آسمانی به ویژه قرآن کریم است و حقوق بنیادینی که در اعلامیه جهانی حقوق بشر مطرح است، پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) قرن‌ها زودتر صورت کامل آن را اعلام و مورد عنایت قرار داده است .

بنابراین بایدگفت بررسی سیره نبوی و علوی بیانگر این واقعیت است؛ مسایلی که امروزه با عنوان حقوق بشر دوستانه مورد توجه جامعه انسانی قرار گرفته است قرن‌ها پیش از جانب پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و جانشینان ایشان اجرا گردیده است. با توجه به تعالیم اسلام و تاریخ جامعه نبوی و علوی معلوم می‌گردد که هرگونه تحول در زمینه حقوق بشر مرهون ابتکار و تلاش‌های خالصانه پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) است .

قرآن کریم و نهج البلاغه برپایه کرامت انسانی، اخلاق و معنویت، اقامه قسط، عدالت، همگانی ساختن تعلیم و تربیت، حق آزادی همگانی، برابری در همه عرصه‌ها، مبارزه با جهل و فراهم ساختن زمینه زندگی در صلح و مسالمت را از مهم‌ترین اهداف اسلام بر می‌شمارد که ثمره آن هدایت انسان‌ها به سوی کمال الهی است که سیره نبوی و علوی گواه بر این مدعا است .

کلیدواژه‌ها: حقوق، حقوق بشر، نهج البلاغه

فائزه اصلی / حوزه علمیه زینب کبری (سلام الله علیها)

عنوان: مفهوم حق حیات از منظر قرآن و نهج البلاغه

چکیده:

یکی از مهم‌ترین حقوق بشر، حق حیات است. لذا این مقاله به تبیین حق حیات و شاخصه‌های آن از منظر قرآن و نهج البلاغه و دیگر روایات می‌پردازد. و شاخصه‌های حیات معنوی و حقوق آن را که شامل حق رفاه، امنیت، تعلیم و تربیت و حیات طیبه است را با رویکرد قرآن و روایات و همچنین با تکیه بر کلام حضرت علی (علیه‌السلام) در نهج البلاغه، تبیین می‌نماید.

بنابراین جایگاه حق حیات در زندگی مادی و معنوی انسان بسیار والا و غیرقابل ارزش گذاری است و در برابر سایر حقوق از اولویت ویژه‌ای برخوردار است. آیات و روایات متعددی در این مورد در قرآن و نهج البلاغه شاهد این مدعاست، این حق تنها منحصر به حیات مادی انسان نیست؛ بلکه حیات معنوی انسان به درجه بینایی و شنوایی فطرت و قلب و روح او بستگی دارد و از این منظر نیز قرآن رعایت حق حیات معنوی انسانها را بر یکدیگر واجب دانسته است. امام علی (علیه‌السلام) نیز به عنوان پرچمدار حق و حقیقت، در جای جای نهج البلاغه به تبیین این مطلب پرداخته اند تا جایی که حفظ حق حیات را حتی برای دشمن و قاتل خود واجب و لازم می‌دانند و به والیان و حاکمان گوشزد می‌کنند که با سلب حق حیات مردم و کشتار ناعادلانه آنها پایه‌های حکومتشان محکم نخواهد شد و مردم را ملزم به رعایت حقوق یکدیگر می‌فرمایند.

کلیدواژه‌ها: حق، حیات، حقوق معنوی، حقوق مادی

بهناز موسوی / حوزه علمیه حضرت زینب کبری (سلام الله علیها)

عنوان: حق همسر (زن)

چکیده:

زن از آن جهت که انسان است مانند هر انسان دیگر آزاد آفریده شده است و از حقوقی مساوی بهره‌مند است، در نظر گرفتن وضع طبیعی و فطری هر یک از زن و مرد با توجه به تساوی آنها در انسان بودن و حقوق مشترک انسانها، زن را در وضع بسیار مناسبی قرار می‌دهد. اسلام حدود و حقوق زن را مانند مهریه، نفقه و ... بیان نموده است. هدف محقق از انجام تحقیق این بوده است که این حقوق مسلم را شرح داده و زنان را با آنها آشنا نماید تا بتوانند از حق و حقوق خود در جایگاه همسری دفاع نمایند.

در تحقیق سعی بر آن شده است که حقوق زن مسلمان بعنوان همسر از دیدگاه قرآن و نهج‌البلاغه شامل نفقه، مهریه، چگونگی رفتار با زن از طرف همسر و تساوی حقوق زن و مرد بیان شود.

از نگاه معصومین و امام علی (علیه‌السلام)، مدارا و مهربانی با همسر، مودت و دوستی، بخشش و ... از جمله حقوق همسران است که باید از طرف زوج رعایت شود. چنان که از نگاه امام سجاد (علیه‌السلام)، همسر انسان نعمت الهی است که خداوند با آفرینش او وسیله رفاه و آسایش طرف مقابل را فراهم نموده است؛ بنابراین باید این نعمت الهی را گرامی داشته و در همه حال با او خوش رفتار و مهربان بود.

کلید واژه ها: زن، مرد، حقوق، اسلام، همسر

زهرا سادات یوسفی / حوزه علمیه حضرت زینب کبری (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق السابقون السابقون در کلام امیر المؤمنین (علیه السلام)

چکیده:

جذبه‌های عرفانی نهج البلاغه به گونه‌ای است که ارواح تشنه را با زلال خود آن چنان سیراب می‌کند که نشئه شراب طهورش از تمام ذرات وجود آدمی آشکار می‌گردد هنگامی که سخن از شناسایی خدا و جاذبه صفات جمال و جلال اوست گفتارش چنان اوج می‌گیرد که خواننده احساس می‌کند بر بال و پر فرشتگان سوار شده است.

در این مقاله حقوق سابقون از نگاه امیرالمؤمنین (علیه السلام) بررسی شده است، لذا از آنجایی که طبق این

آیه «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ثُلَّةٌ مِنَ الْأُولَئِينَ وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ» و با نگاهی

فراگیر به آیات و روایات مشابه، به این نتیجه می‌رسیم که منظور از «سابقون»، پیشگامان امت‌ها از جمله

اهل بیت (علیهم السلام) می‌باشند؛ پیشگامانی مانند پیامبران و اوصیا که به مقام قرب الهی نایل شده‌اند. لذا

اولین وظیفه ما شناخت آنان و حقوقشان است که در نتیجه حفظ حقوق ضعیفان و حمایت از آنها بوده است،

و این که از آنها پیشی نگیریم. ما باید ادامه دهنده راه آنها باشیم نه تخریب کننده راهشان و بکوشیم همواره

در استواری و سربلندی اسلام بکوشیم که این اولین راه سابقون است.

کلید واژه‌ها: حق، امیرالمؤمنین، سابقون

زهرا ایمان زاده / حوزه علمیه زینب کبری (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق جوارح

چکیده:

هدف از بیان شگفتی‌های آفرینش انسان و آفرینش انسان کامل و سیمای پرهیزگاران این است که نحوه خلقت انسان را بدانیم که مراحل خلقت انسان چگونه بوده و بدانیم خلقت خداوند کامل و بدون نقصان و کم و کاستی است که در برابر این نعمت‌ها به خصوص نعمت خلقتش باید شکر نعمت‌هایش را به جا آورده و بعد از اینکه پی به قدرت و عظمت خلقتش بردیم؛ بدانیم برای هر عضوی چه وظیفه‌ای قرار دارد و آن را چطور باید انجام دهیم. خداوند بزرگ، به انسان اعضاء و جوارحی بخشید که در خدمت او باشند و ابزاری عطا فرمود که آنها را در زندگی به کار گیرد. هر کدام از این اعضا و جوارح حقوقی را بر گردن ما دارند که باید آن را رعایت کرد، لذا در این مقاله گفتاری از اهل بیت (علیهم‌السلام) به خصوص امام علی (علیه‌السلام) و امام سجاد (علیه‌السلام) در مورد حق پا و گوش و چشم و زبان و دست بیان شده است.

حق زبان این است که آن را از گفتار زشت و دروغ و غیبت و ... نگه داری و حق پاهایت آن است که با آنها بسوی آنچه که بر تو روا نیست نروی و آنها را مرکب گردش و حرکت در راهی که موجب استخفاف و سبکی راه روی آن است قرار ندهی و چشم خود را از همه بدی‌ها و محرمات و ... بپوشانی و حق دست تو این است که آن را به ناروا دراز نکنی که با این کار عقاب آخرت را برای خود تدارک دیده‌ای و در دنیا نیز زبان ملامت گران را به روی خود گشوده‌ای.

کلید واژه‌ها: حق، پا، دست، چشم، گوش

زهرا امینیان / حوزه علمیه زینب کبری (سلام الله علیها)

عنوان: حقوق اعضا و جوارح

چکیده:

یکی از شاهکارهای جهان آفرینش وجود زبان در وجود آدمی است تا بتواند با آن رشد کند و به مقام قرب نزدیک شود. زبان نیز چون دیگر نعمت‌های الهی حقوقی دارد، به فرموده امام سجاد (علیه‌السلام)، حق زبان آن است که آن را از زشت‌گویی بازدارد، به گفتار نیک و ادب عادت دهد، از گشودن زبان جز به هنگام نیاز و تحصیل منفعت دین و دنیا خودداری و از پرگویی و بیهوده‌گویی که جز زیان در بر ندارد دوری کنی و بدانی زبان، گواه عقل و اندیشه‌توست.

لذا در این مقاله ابتدا به وظایف زبان از دیدگاه قرآن پرداخته و آنگاه به آفت و خطرات زبان از نگاه امیرالمومنین (علیه‌السلام) پرداخته شده که از جمله آفت‌ها: آزردن مؤمن، آمین گفتن بعد از دعا و نفرین، اعانت بر قتل مؤمن، آف به پدر و مادر، بدگویی علنی و بی‌جا، پریدن در سخن دیگران، پرگویی، ترویج باطل، تشویق منکرات، همکاری با باطل و ... است.

کلیدواژه‌ها: حق زبان، آفت زبان، سخن

فاطمه قراباغی / حوزه علمیه زینب کبری (سلام الله علیها)

عنوان: سیمای جهاد و حقوق مجاهدین در نهج البلاغه

چکیده:

تشریح جهاد در اسلام در جهت برچیده شدن بساط شرک، بت پرستی، فساد، تجاوز و بیدادگری از جامعه است تا امت مسلمان در سایه عدالت و آزادی، در محیطی عاری از گمراهی، تباهی و تبعیض زندگی نمایند. دین مبین اسلام که پایداری اسلام و عزت مسلمین را هدف خود قرار داده است، به پیروانش دستور می دهد که هر گاه مورد تهدید و تجاوز بیگانگان قرار گرفتند و حیثیت مکتب یا خودشان به خطر افتاد، به جهاد متوسل شوند.

لذا در این تحقیق، به انواع جهاد و حقوق مجاهدان از نگاه امیرالمومنین (علیه السلام) پرداخته شده است. جهاد در اسلام، بر دو قسم است: جهاد با دشمن بیرون و جهاد با نفس اماره؛ جهاد اول راه، جهاد اصغر و دومی را جهاد اکبر می گویند، اما هر دو، دری از درهای بهشت محسوب می شود. نماز و روزه و حج و همسر داری زن و... نیز نوعی جهاد است. مجاهدی که رو به سوی جبهه‌ی حق و باطل می آورد، بر جامعه‌ی اسلامی حقوقی دارد؛ از آن جمله حقوق اقتصادی و حقوق اجتماعی می باشد که امام علی (علیه السلام) در نهج البلاغه برای آن اهمیت ویژه‌ای قائل شده است.

بنابراین جهاد مایه آبرو و عزت و سربلندی اقوام و ملتها و پیشگیری از انواع آفات است؛ قوم و ملتی که جهاد را ترک کنند، ذلیل و آسیب پذیر خواهند بود.

کلید واژه ها: جهاد، مجاهد، حقوق، نهج البلاغه

رقيه احمدی مقدم / حوزه علمیه حضرت زهرا (میبید یزد)

عنوان: نقش حکومت در حقوق اجتماعی مردم

چکیده:

مهم ترین رکن برای حفظ حیات و رفع نیازهای جامعه و در ادامه رشد و بالندگی آن؛ تشکیل حکومتی با ویژگی‌های مشخص می باشد. برای اداره حکومت نیز حاکمی باید انتخاب شود که به فرموده حضرت امیرالمومنین (علیه السلام) رافت و مهربانی با مردم، برقراری برابری و مساوات و .... را پیش روی کار خود قرار دهد. حاکم جامعه اسلامی باید بداند که مبنای تشکیل حکومت در اسلام، اجرای دستورات الهی و کمک به مردم در رسیدن به سعادت دنیوی و به خصوص اخروی است. کتاب وسنت علاوه بر اینکه خود به حکومت اسلامی مشروعیت می دهد، مبنای عملکرد حکومت ها نیز می باشد و نمونه بارز آن حکومت حضرت علی (علیه السلام) می باشد، که تماما بر محور کتاب خدا و سنت رسول الله شکل گرفته بود.

لذا از ویژگی‌های مهم یک حکومت اسلامی فراهم کردن امنیت در همه وجود آن است، از جمله: امنیت فردی، امنیت اجتماعی، امنیت سیاسی، امنیت فکری، امنیت معنوی، امنیت فرهنگی، امنیت اقتصادی، امنیت شغلی، امنیت قضایی و امنیت مرزی. همانگونه که امیرمؤمنان علی (علیه السلام) از همان ابتدای به دست گرفتن حکومت به این امر مهم اهتمام کرد و مواضع روشن خود را در لزوم فراهم کردن امنیت در وجوه مختلف آن بیان نمود و در خطبه ها و سخنان خود و مکتوبات سیاسی و عهدنامه ها و فرامین حکومتی این هدف را مورد توجه جدی قرار داد و از بیعت تا شهادت در راه این مقصد استوار ایستاد.

کلید واژه ها: حاکم، حکومت، حقوق اجتماعی، مردم.

اشرف السادات فاطمی / حوزه علمیه فاطمیه چیدر

عنوان: حقوق متقابل والدین و فرزندان

چکیده:

در دین مبین اسلام، برای هر شخص حقیقی و حتی حیوانات و سایر جنبندگان، حقوق متقابلی تعیین گردیده است. یکی از آنها، حقوق متقابل والدین و فرزندان نسبت به یکدیگر است. در یک خانواده که اساسی‌ترین رکن جامعه است والدین و فرزندان از مسئولان ادای این حقوق به شمار می‌آیند مقاله حاضر در نظر دارد با بیان آیاتی از قرآن کریم و سیره ائمه معصومین (علیهم‌السلام) گوشه‌هایی از این امر مهم و وظیفه خطیر را تبیین نماید. باشد که مورد رضایت خداوند متعال و استفاده خوانندگان محترم قرار گیرد.

امام علی (علیه‌السلام) در گفتار حکیمانه‌ای به بخشی از حقوق پدران بر فرزندان و حقوق فرزندان بر پدران اشاره می‌کند. اطاعت و فرمانبرداری فرزند از پدر و مادر، احترام، تکریم و بزرگداشت والدین و شکرگزاری و ... از جمله حقوق والدین بر فرزندان و انتخاب نام نیکو، تعلیم و تربیت و علم‌آموزی و ... از جمله حقوق فرزندان بر والدین است که در کلام امیرالمومنین و امام سجاد (علیهم‌السلام) وارد شده است.

کلید واژه‌ها: حق، حقوق، والدین، فرزند

راضیه شهریاری / حوزه علمیه فاطمیه چیدر

عنوان: حقوق همسران از منظر اسلام با تأکید بر سخنان امیرالمومنین (علیه السلام)

چکیده:

در این مقاله به حقوق متقابل همسران از نظر اسلام، خصوصاً نظر حضرت علی (علیه السلام) پرداخته شده است، یکی از مسایل مهمی که یک فرد مسلمان در زندگی خود که اولین نهاد اجتماعی است و باید مطلع شود و بر اساس آن عمل کند؛ علم به حقوق متقابل همسران است. لذا ابتدا به حقوق متقابل زوجین مانند احترام، محبت ورزیدن، رضایت از روابط جنسی و ... پرداخته شده که برخی از این حقوق فقهی و برخی اخلاقی است. و سپس به برخی از حقوق زن بر همسر اشاره شده است؛ مانند نفقه، مهریه و ... و در ادامه به برخی از حقوق شوهر بر زن اشاره شده است؛ مانند تمکین و اطاعت، توجه به همسر و ... روش این مقاله کتابخانه‌ای و از نوع توصیفی است.

همسران با رعایت این حقوق پایه‌های خانواده را محکم کرده و اسلام نیز مجموعه تعالیمی را در مورد خانواده و ساختار آن بیان فرموده که پاسخگوی تمام نیازهای مادی و روانی می‌باشد که با رعایت اصول اساسی می‌توان خانواده را حفظ نموده و در راه رشد و ترقی بنیان آن اقدام کرد.

کلید واژه ها: حق، نفقه، صداق و تمکین.

سیده سارا شکرابی / حوزه علمیه فاطمیه چیدر

عنوان: حقوق امام در نهج البلاغه

چکیده:

یکی از اساسی‌ترین پایه‌های نظام حکومت اسلامی رعایت حق امام است که در سایه اجرای صحیح آن، ارزشمندی حق و قوام حکومت را به دنبال می‌آورد. در این میان خداوند حقوق متقابلی را که در روابط اجتماعی انسان‌ها وجود دارد بخشی از حقوق خود قرار داده است و این فریضه‌ای الهی است که خداوند سبحان برای هریک بر دیگری واجب کرده است. و آن حقوق متقابل را نظام همبستگی و عزت و شکوه دینشان قرار داده تا حق در میانشان شکوه یابد.

در سیره امام علی (علیه‌السلام) پاسداشت حقوق در همه عرصه‌های آن، ضامن همه سلامت‌ها و درستی‌ها است و بدون آن هیچ چیز در جای خود نیست و هیچ امری از سلامت و درستی برخوردار نیست. لذا امیرالمومنین (علیه‌السلام) در نهج‌البلاغه حق امام بر مردم را تبیین و آثار و رعایت این حق را نیز متذکر می‌شوند.

بنابراین حق والی و زمامدار بر رعیت و حق رعیت بر والی از حقوق واجب و بزرگترین حقوق است و از جمله آثار سوء عدم رعایت حق، اختلاف کلمه، ظلم و ستم، بدعت و فریبکاری، ترک مسیرهای روشن، عمل برطبق هوا و هوس، تعطیلی احکام الهی و فزونی رذایل اخلاقی همچون کبر و غرور و کینه و حسد، انحصارطلبی و استبداد و ... می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: حق، والی، رعیت، امام

آرزو بلوری / حوزه علمیه فاطمیه چیدر

عنوان: حقوق بشر در نهج البلاغه، حق کسب علم

چکیده:

یکی از موضوعات مربوط به حق که در سطح جهانی مطرح است حقوق بشر نام دارد. در دین مبین اسلام نیز حقوق بشر مطرح شده است، در قرآن مجید و کلام معصومین (علیهم السلام)، از جمله در نهج البلاغه و رساله حقوق امام سجاد (علیه السلام) به انواع و اقسام حقوق بشر و حتی حیوانات و نباتات نیز اشاره شده است. یکی از حقوق اساسی پنجگانه بشر، حق تعلیم و تربیت (حق آموزش و پرورش) است و از آنجایی که دین اسلام، کامل ترین دین در میان ادیان الهی است و به همه جوانب زندگی انسان نگاه ویژه دارد، لذا یکی از جوانبی که دین اسلام، اهمیت و ارزش فوق العاده‌ای برای آن قائل است، بحث علم و علم آموزی است تا جایی که نخستین آیاتی که بر پیامبر عظیم الشان اسلام (صلی الله علیه و آله) نازل شد، بهترین دلیل بر اهمیت و جایگاه ویژه تعلیم و تعلم در اسلام است. در این مقاله با توجه به اهمیت علم آموزی و فراگیری دانش سعی بر شناخت حق علم آموزی و کسب علم از دیدگاه قرآن، نهج البلاغه و روایات معصومین (علیهم السلام)، از جمله رساله حقوق امام سجاد (علیه السلام) داریم.

انتخاب نام نیکو، تعلیم قرآن، ادب آموزی از جمله حقوق فرزندان است که در کلام امیرالمومنین و امام سجاد (علیهم السلام) اشاره شده است. تعلیم و تربیت مهم ترین ضامن جدایی نیک از بد و پاکیزگی از آلودگی هاست. مسامحه و سهل انگاری در تعلیم و تربیت موجب نابود شدن استعدادها و نیروهای سازنده ای می شود که خداوند متعال در نهاد انسانها به ودیعت نهاده است.

کلید واژه ها: حق، حقوق بشر، قرآن، اسلام، علم، نهج البلاغه .

مهسا پاکدامن / حوزه علمیه فاطمیه چیدر

عنوان: حقوق اخلاقی رهبر بر مردم از منظر امام علی (علیه السلام) در نهج البلاغه

چکیده:

در این مقاله، حقوق اخلاق رهبری بر مردم از دیدگاه حضرت علی (علیه السلام) و با استناد به بخش‌هایی از نهج البلاغه و ویژگی‌های حقوق رهبری و وظیفه رهبر بر مردم بیان شده است. بدیهی است بین حقوق و وظایف رهبری با اخلاق رابطه انکار ناپذیری وجود دارد. به گونه‌ای که می‌توان آن را تحت عنوان اخلاق رهبری معرفی نمود. نهج البلاغه نیز به عنوان گرانقدرترین مجموعه آموزه‌های امام علی (علیه السلام) راه‌گشای شناخت اخلاق رهبری می‌باشد.

جایگاه والای رهبری در نظام اسلامی شرایطی خاص برای رهبر ایجاد می‌کند. رهبری، هدایت جامعه اسلامی را به عهده می‌گیرد و برای تعالی جامعه انسانی، بستر مناسب جهت استفاده هرچه بهتر از امکانات مادی و معنوی را فراهم می‌کند. تحقق بخشیدن به این هدف عالی در توان هر انسانی نیست. بر همین اساس، با تکیه بر دلایل عقلی و نقلی، شرایط فراوانی برای رهبری ذکر شده است.

مهم‌ترین اقدام در رهبری موفق و دینی رعایت شرایط اخلاقی و اوصاف رهبری می‌باشد، که در چندین مورد که شامل سعه صدر رهبری، تقوا رهبری، انصاف رهبری، صدق رهبری، خود‌مهاری، محبت‌ورزی رهبری و... بیان می‌شود. بنابراین یک رهبر در صورت داشتن صفات و ویژگی‌های رهبری و ادای حق آن با نیکوترین ستایش‌ها و در صورت عدم آن مورد بیشترین نکوهش‌ها قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: حق، اخلاق، تکلیف، انصاف، سعه صدر، رهبری، صدق رهبری، تقوا، رهبر

روشنک هوشیارگر / حوزه علمیه فاطمیه چندر

عنوان: مفهوم و حقوق اقلیت در اسلام و غرب

چکیده:

حقوق اقلیت‌ها از موضوعات مهم جامعه بین‌المللی و یکی از مسایل مبتلا به حقوق بشر دنیای ما است. دین اسلام رعایت حقوق اقلیتها بویژه اقلیت‌های دینی مورد توجه قرار داده است. آنان از حقوق متنوعی مانند حقوق سیاسی، اجتماعی، مدنی و... بهره مند می‌گردند که مجموع این حقوق سبب می‌شود شأن انسانی آنان رعایت و هویت اقلیتی آنها نیز مستدام گردد. آنچه مسلم است این است که پیامبر (صلی‌الله علیه وآله) در سیره و رفتار خویش به خوبی احترام به حقوق اقلیت را به اجرا گذاشته است تا جائیکه ایشان با برخی از این اقلیت‌ها پیمانی تحت عنوان «عقد ذمه» منعقد ساخته‌اند. باید توجه داشت حفظ حاکمیت ملی، تمامیت ارضی و استقلال سیاسی و همچنین وحدت ملی و امنیت ملی که حقوق اساسی و مسلم هر دولتی محسوب می‌شود در واقع بقای دولت است و ارتباط مستقیم و نزدیک با حیات آن دارد لذا در فرمانی حضرت علی (علیه‌السلام) به مالک می‌فرماید: افراد جامعه ای که زمامداری آن را به عهده گرفته‌ای با حقایق ناب اسلامی آشنا بنما و آنها را در سیر نهایی کمال خود قرار بده زیرا هر انسان ذی‌حقی می‌تواند از حقوق خود سوء استفاده کرده و با توجه به موقعیتی که اسلام در اختیار آن قرار داده است، حقوق دیگران را ضایع کند و موجبات اخلال در نظم عمومی و فساد اخلاقی اجتماعی را فراهم کند.

کلید واژه‌ها: حقوق اقلیت‌ها، اقلیت دینی، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، حقوق بین‌الملل،

حقوق بشر

هدی سادات داودی / حوزه علمیه فاطمیه چیدر

عنوان: حقوق قضاوت در نهج البلاغه

چکیده:

در قرآن و روایات و بخصوص نهج البلاغه درباره قضاوت، قاضی، احقاق حقوق و مطالب مرتبط با آن اشارات فراوانی دارد. حضرت علی (علیه السلام) در نهج البلاغه در نامه‌ها و سفارش‌های خود به فرمانداران و کارگزاران این ویژگی‌ها را برشمرده اند که از جمله می‌توان به عهد نامه مالک اشتر اشاره کرد.

داوری‌های آن حضرت چه در زمان پیامبر (صلی الله علیه و آله) و چه در هنگام خلافت و پیش از آن، با توجه به پیچیدگی موضوع از یک سو و ابتکار و دقت نظر در قضاوت از سویی دیگر توجه صحابه پیامبر (صلی الله علیه و آله) و علاقمندان امیرالمومنین (علیه السلام) را جلب کرد و نظر به اهمیت آن در قرون اولیه اسلام این قضاوت‌ها در رسائل مخصوص تدوین شد. قضاوت‌های آن حضرت شالوده و شاکله نظام قضایی اسلام را تشکیل می‌دهد، چراکه حتی در دوران پس از شهادت آن حضرت ائمه هدی و نیز حضرت رضا (علیه السلام) مکرراً به قضاوت‌های آن حضرت استناد می‌کردند.

از جمله مطالب قابل توجه در این نوشتار اهمیت و جایگاه حقوق در نظام قضاوتی امیرالمومنین (علیه السلام) می‌باشد. از دیدگاه امام علی (علیه السلام) همگان در برابر حق و برخورداری از بیت المال مساوی هستند، گسترش قسط و عدالت، احقاق حق و ابطال باطل، گرفتن حق ناتوان از توانمندان، ایجاد مساوات و انصاف در جامعه، ایجاد امنیت برای بندگان مظلوم، اصلاح گری در ابعاد مختلف جامعه اسلامی، برپایی حدود الهی، تعظیم شعائر الهی و دفاع از ارزشهای اسلامی از وظایف مهم مسئولین و قضات است.

کلید واژه‌ها: حقوق، قضاوت، قاضی، عدالت، نهج البلاغه

مهدیه ذاکر اصفهانی / حوزه علمیه فاطمیه چیدر

عنوان: حقوق رهبری و پیامدهای عدم رعایت آن

چکیده:

در بررسی های انجام شده در منابع مختلف تحقیقی با محوریت اندیشه و دیدگاه مولا علی (علیه السلام) یافته های نویسنده در رابطه با اطاعت از زمامدار که یکی از حقوق برشمرده او بر ملتش می باشد در سه راستا قابل طرح است .

۱- زمامدار امور اجتماعی جامعه که ظاهر خیراندیش و صالح در این امور ، مشخصه اوست.

۲- زمامدار امور دین و دنیای ملت که از او به رهبری حق عنوان گردیده است.

۳- زمامداری که نه صلاح اندیش امور اجتماعی مردم است و حقانیت خود را در به دست گرفتن امور دین و دنیای آنها از منابع وحیانی دریافت نموده است .

در مورد اول اطاعت از ایشان لازم دانسته شده و نتیجه این اطاعت، سعادت دنیوی و سامان یافتن امور مردم و پیروزی بر دشمنان بیان شده است.

در مورد دوم، اطاعت کامل و بی قید و شرط ضرورت داشته و نتیجه این اطاعت، تکامل بشریت و رسیدن به سعادت دنیا و آخرت مطرح می شود. نهی از اطاعت کورکورانه از چنین زمامداری مورد تاکید می باشد .

کلید واژه ها: حق ، تکلیف، رهبری، مردم، اطاعت، رهبرحق ، رهبر باطل

طاهره محرم زاده / حوزه علمیه بقیه الله الاعظم (عج)

عنوان: حقوق فرزند بر والدین

چکیده:

جایگاه رفیع حق در اندیشه و عمل علی، صدق حدیث پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را به اثبات می رساند که فرمود: «علی مع الحق و الحق مع علی». حق از واژگان بسیطی است که گسترده ترین مصادیق را دارد، و از این حیث می توان آن را با واژه «وجود» یا «هستی» مقایسه کرد.

در این مقاله حقوق فرزند بر والدین از دیدگاه امام علی (علیه السلام) بررسی شده است. از جمله حقوق فرزند بر والدین انتخاب نام نیکو، تعلیم قرآن، نیکو ادب کردن (تربیت) وی است.

انتخاب نام نیکو تأثیر مهمی در شخصیت انسانها دارد پس شایسته است نامی که انتخاب می کنیم همراه با معنا و مفهوم مناسب و در شأن فرزند باشد. در مورد تعلیم قرآن که حضرت علی (علیه السلام) آن را به عنوان اولین ماده درسی قبل از شکل گیری شخصیت کودک مطرح می کند و در مورد ادب (تربیت) فرزند که امام مفصل در نامه ۳۱ خطاب به فرزند دلبندهش، امام حسن (علیه السلام) به آن اشاره می کند.

بنابراین، در این مقاله در مورد قسمت های این وصیت شریف به طور مختصر مطالبی خدمت خوانندگان محترم ارائه می شود.

کلید واژه ها: حق، نهج البلاغه، تعلیم قرآن، تربیت، نام نیکو

صابره نصرالله زاده / حوزه علمیه الغدیر

عنوان: آسایش روانی حاصل از رعایت حقوق الهی

چکیده:

تحولات مهم سیاسی و نگران کننده همواره با زندگی انسان شکل می‌گیرند که انواع اضطراب‌ها و نگرانی‌ها را به همراه دارند؛ انسان‌هایی که دارای باورهای عمیق معنوی نیستند، نسبت به آینده و تحولات آن دچار تزلزل و اضطراب می‌شوند. یکی از راه‌های مقابله با اضطراب‌های روانی، یاد خدا در همه حالات است. برای اینکه انسان بتواند حقوق کسی یا چیزی را به جا بیاورد باید ابتدا شناخت کافی در مورد آن داشته باشد، حقوق الهی نیز مستثنا نیست، از آنجا که طبق فرموده امام سجاد (علیه‌السلام) یکی از اصلی‌ترین حقوق الهی این است که بنده او باشی و برای بندگی و عبادت خالصانه لازم است، انسان خدا را بشناسد و به عبادت او بپردازد. در نیایش و دعا چون ارتباط روانی انسان با مرکز و مبدأ آفرینش است، روح آدمی دارای شادابی و پذیرش می‌شود

کلید واژه‌ها: آسایش روانی، حقوق الهی، نهج البلاغه، اخلاق اسلامی

محبوبه اختری / حوزه علمیه الغدیر

عنوان: حقوق اقتصادی مردم بر زمامداران

چکیده:

اقتصاد حالت میانه بین اسراف و بخل است که بر مفهوم تعادل و عدالت دلالت می‌کند. سیاست‌های اقتصادی جامعه باید بر مبنای عدالت باشد، تا بستر رشد و تعالی مردم امکان پذیر شود. اولین حق طبیعی انسان‌ها، برخورداری از امکانات زندگی است، که زمامدار جامعه موظف است زمینه‌های تأمین معاش و پیشرفت اقتصادی مردم را فراهم آورد. امام علی (علیه السلام) در جهت رونق اقتصادی و برقراری عدالت اقتصادی سیاست‌های کارآمدی را در عهد نامه حکومتی خود به مالک اشتر مرقوم فرمودند. این سیاست‌ها عبارتند از: جهت‌گیری کلی در برنامه‌ریزی اقتصادی، جلوگیری از سوء استفاده‌های اقتصادی، سیاست مالیات‌گیری، توسعه کشاورزی، توسعه تجاری، توسعه صنعتی، نظارت مستقیم بر بازار، رسیدگی و رعایت حقوق محرومان. آهنگ کلی سیاست اقتصادی امام، مبارزه با فقر و ریشه کن ساختن آن از صحنه جامعه اسلامی است، تا مسلمانان بدون دغدغه‌های جان فرسای معیشتی به تقویت دین و دین‌داری خود و گسترش آن در جامعه بپردازند.

کلید واژه‌ها: اقتصاد، زمامداران، عهد نامه، امام علی (علیه السلام)

